

Barbara Sitarska

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
Wydział Humanistyczny

**Zamiast Wprowadzenia. O recepcji własnej
Jana Amosa Komeńskiego i autorów
Siedleckich Zeszytów Komeniologicznych, seria *Pedagogika***

**Instead of an *Introduction*. Perception of John Amos Comenius
by myself and by the authors of *Siedlce Comeniological
Research Bulletins*, *Pedagogy* series**

Wszystko, o czym pisze Jan Amos Komeński w swoich dziełach,
"przykuwa" moją uwagę w każdym miejscu dzieła.
Często się zdarza, że otwieram dowolną książkę, na dowolnej stronie
i czytam, ... zapominając o wszystkim.
TO FENOMEN!

Barbara Sitarska

Streszczenie

Tekst przedstawia recepcję własną Jana Amosa Komeńskiego i podsumowanie recepcji Autorów *Siedleckich Zeszytów Komeniologicznych*. Jest on swoistą podróżą, przebiegającą od obojętności i niewiedzy o Janie Amosie Komeńskim poprzez zaciekawienie i zainteresowanie tą postacią aż do podejmowania badań, ich analiz i interpretacji. Można zaryzykować stwierdzenie, że recepcja ma charakter ewolucyjny – od zauroczenia postacią Komeńskiego aż do „normalności”¹.

Ukazuję tutaj Komeńskiego jako wielkiego Myśliciela i zwykłego człowieka, z jego zaletami i wadami, któremu daleko było do ideału. Jak u każdego człowieka,

¹ Tekst zawiera niejednorodną narrację. Na tle swojej osobistej podróży (wędrowki) do wiedzy o Janie Amosie Komeńskim przedstawiłam recepcję tego Myśliciela własną i autorów *Siedleckich Zeszytów Komeniologicznych* we wszystkich czterech tomach. Dokonałam podsumowania całej naszej działalności komeniologicznej. Moja wędrowka („swoista podróż”) zawiera wątki biograficzne i nie jest pozbawiona otoczki emocjonalnej. Na tle tej osobistej narracji pojawia się narracja „naukoznawcza”. Wymieszanie stylów w moim tekście wynika z potrzeby ukazania procesu zdobywania wiedzy o Komeńskim, gdzie zaangażowanie emocjonalne i motywacja wyznacza wszystkie działania, a także innych do tego motywuje.

pojawiała się i bezsilność, i rozpacz, i poczucie życia w ciągłych labiryntach, potrzeba wyjścia z nich i wyprowadzenia z labiryntów szkolnych uczniów („szkoła jest największym labiryntem”) i wszystkich ludzi na każdym etapie ich życia w myśl własnej koncepcji edukacji nieustającej („całe życie jest szkołą”). Jego wiara w ludzi była tak samo silna jak wiara w Boga. „Do Boga i człowieka odnosi się wszystko, co posiada świat”. Wpłynęła ona na całe Jego życie i twórczość. Jak nikt dotąd w swojej epoce umiał „w niedozwolony sposób mieszać ze sobą ludzkie i boskie sprawy” (mowa o pansofii)². Jego wiara w dobre wychowanie (wychowanie to „sztuka nad sztukami”) i wykształcenie miała zdziałać cuda dla ludzkości. Przywiązywał ogromną wagę do samopoznania człowieka i uczył, jak być dla siebie przyjacielem. Wierzył, że wyprowadzi ludzkość z mroków, labiryntów i ciemności. Ponad wszystko kochał swoją ojczyznę – Czechy i ta miłość wyznaczała wszystkie Jego działania polityczne³. Wierzył w przepowiednie i te wizje dawały mu wiarę w wyzwolenie swej ojczyzny spod tyranii cesarskiej i papieskiej.

Potrafił wykorzystać w swojej twórczości idee i poglądy innych uczonych, bazować na nich i na ich dziełach. Był ambitny i wytrwały w swojej twórczości. Podejmował próby współpracy z innymi uczonymi swojej epoki, z których wiedzy i twórczości „czerpał pełnymi garściami”. Jego współpracownicy i zarazem przyjaciele wprowadzali „nową jakość” do jego życia i twórczości. Pedagog był nie tylko „nauczycielem narodów”, ale także – jako rektor gimnazjum w Lesznie – uczył uczniów. Nie uczył jednak tak, jak jego uczono, i to było pozytywne i nowatorskie.

Pedagog miał wielkie zdolności twórcze i pisarskie. Pisał żywiołowo, z zadziwiającą łatwością. „Był słońcem Leszna”. Miał ogromną siłę przebicia wśród innych uczonych i wiarę w sukcesy, głównie na polu edukacji i oświaty. Wierzył w lepszą przyszłość dla siebie i całej ludzkości; postulował integrację europejską narodów i uniwersalny język.

W swojej twórczości na piedestale ustawiał uniwersalne szkoły, uniwersalne księgi („kto pożąda wiedzy, powinien kochać książki, bardziej niż złoto i srebro”) i uniwersalną wiedzę. Wiele pisał o tolerancji, ale w życiu tolerancyjny raczej nie był (świadczy o tym jego korespondencja z Cyprianem Kinnerem z Elbląga)⁴.

W mojej recepcji Komeńskiego wiele miejsca poświęciłam pansofii, niezwykłej idei, która urzeczywistniała się przez całe jego życie, wyznaczała cele i kierunki działań, była „osiową ideą całości jego twórczości” (Sztobryn, 2006;

² Zob. M. Richter, *Jan Amos Komeński. Zarys życia i działalności*, Seria Colloquia Litteraria Sedlcensia, t. XIX, Siedlce 2016, s. 117.

³ Wiele o Komeńskim, jego życiu i twórczości, działaniach politycznych; jego cechach osobowości, charakteru dowiedziałam się od ucznia Komeńskiego Kryspina Obuwnika, który wiele zawdzięczał Komeńskiemu, całe swoje życie był w jego pobliżu i uważał go za swego Mistrza.

Zob. St. Helsztyński, *Uczeń Amosa*, Warszawa 1976.

⁴ Głębiej Komeńskiego poznałam dzięki studiowaniu pracy: A. Matuszewski, *Korespondencja Cypriana Kinnera z Janem Amosem Komeńskim*, w: *Jan Amos Komeński i jego korespondencja z Cyprianem Kinnerem z Elbląga 1642-1648/Jan Amos Comenius and Correspondence with Cyprian Kinner from Elbing 1642-1648*, transkrypcja oraz tłumaczenie angielskie i polskie ze wstępem, przypisami i bibliografią W.J. Hitchensa, A. Koniora, A. Matuszewskiego, J.T. Younga, Sheffield-Warszawa-Lesno 2017.

2015; 2016)⁵ i oryginalnym – nie do końca spełnionym DZIEŁEM życia Pedagoga, Teologa i Filozofa. Z recepcji Autorów *Siedleckich Zeszytów Komeniologicznych* wynika, że dostrzegają w pansofii „podstawową kategorię filozoficzną jego systemu” (Sroczyński, 2016: 44-45). Wyeksponowałam pogląd, że Jan Amos Komeński w literaturze został uznany za największego i najślawniejszego przedstawiciela siedemnastowiecznego pansofizmu (Fattori, 1974: 99-102; Kvačala, 1892; Schaller, 1962; Vasoli, 1996: 22)⁶.

W tekście podkreśliłam, że nadal jest jeszcze wiele pism Komeńskiego nieprzetłumaczonych i czeka na odczytanie. W tej kwestii pozostaje jeszcze wiele do zrobienia w prawie wszystkich krajach i językach europejskich. Stawiam tezę, że zarówno w Polsce, w Europie, a także poza jej granicami możemy mówić współcześnie o renesansie Komeńskiego i jego postępowych idei⁷. Przychylam się do stwierdzenia prof. Muszyńskiego, że Myśliciel ten stanowi fenomen ludzkiego umysłu w kilku wymiarach równocześnie.

Autorzy piszą, że Komeński traktował Polskę jako swoją drugą OJCZYZNĘ, a Leszno jako swój DOM rodzinny. Coraz częściej pojawia się jednak interpretacja, że Komeński traktował Polskę jako „ojczyznę” przejściową, a tak naprawdę cały czas myślami i sercem był z narodem czeskim⁸. Cały czas myślał o swojej Ojczyźnie... i ja to rozumiem.

Moja swoista podróż ukazana jest w kontekście wykładów z dydaktyki o systemach dydaktycznych (także o „systemie” J.A. Komeńskiego)⁹ i ich wielkich twórcach (w tym o J.A. Komeńskim) (Kupisiewicz, 2010: 49) dla asystentów Uczelni (dawno temu) i dla studentów pedagogiki i innych kierunków. Recepcja tych wykładów – być może – sprawiła, że moje zainteresowanie postacią Komeń-

⁵ Wiedzę o pansofii Komeńskiego czerpałam głównie z tekstów Sławomira Sztobryna zamieszczonych w *Siedleckich Zeszytach Komeniologicznych* oraz innych dostępnych źródłach i opracowaniach.

Zob. S. Sztobryn, *Jan Amos Komeński (1592-1670) jako przedstawiciel nowożytnej filozofii wychowania*, w: B. Sitarska (red.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *Jan Amos Komeński – jego pedagogika i filozofia*, t. II, Siedlce 2015; S. Sztobryn, *Wprowadzenie do pansoficznych podstaw pedagogiki Jana Amosa Komeńskiego*, w: B. Sitarska (red.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *Jan Amos Komeński – współczesne interpretacje i reinterpretacje jego twórczości*, t. III, Siedlce 2016.

⁶ Bibliografię prac poświęconych J.A. Komeńskiemu podaje Cesare Vasoli w: *Encyklopedyizm w XVII wieku*, Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 1966, s. 22.

⁷ Świadczą o tym międzynarodowe seminaria i konferencje o Janie Amosie Komeńskim w Republice Czeskiej (Praga), Holandii (Naarden), Niemczech (Alfter k/Bonn), Polsce (Leszno, Siedlce). Uczestniczyli w nich komeniolodzy z całej Europy i Japonii. Byłam ich uczestnikiem. Mam na myśli tutaj wydarzenia, które miały miejsce od roku 2007 do chwili obecnej.

⁸ Jedną ze złudnych i fałszywych kombinacji politycznych Komeńskiego była myśl, że król szwedzki Karol Gustaw i Jerzy II Rakocy siedmiogrodzki, zwyciężywszy Polskę, umożliwią braciom czeskim powrót do ojczyzny. Rozczarowanie i negatywne polityczne skutki tej postawy zmusiły go do opuszczenia Leszna i wyjazdu do Holandii, chociaż większość jego rodaków powróciła do Leszna. Zob. S.T. Helsztyński, *Uczeń Amosa*, Warszawa 1976, s. 15.

⁹ Czesław Kupisiewicz nazwał system J.A. Komeńskiego pierwszym wielkim systemem dydaktycznym, bo stworzył on „solidne podwaliny pod gmach nowoczesnej dydaktyki i jej pierwszego systemu, w którym określił ją jako sztukę nauczania”. Dydaktyka jeszcze wtedy nauką nie była. Zob. Cz. Kupisiewicz, *Szkice z dziejów dydaktyki*, Kraków 2010, s. 49.

skiego wciąż wzrastało i coraz silniejsza była potrzeba zdobywania o Nim wiedzy, a także badań naukowych w ramach kolejnych tematów statutowych (pierwszy wspólny, w ramach nawiązanej pomyślnie współpracy z filologiem, prof. nadzw. dr hab. Romanem Mnichem).

Rok 2007 był rokiem dla nas przełomowym. Dr Werner Korthaase z Berlina, badacz i organizator badań komeniologicznych w swoim rodzinnym mieście i w Europie, Honorowy Prezes Niemieckiego Towarzystwa Komeniologicznego¹⁰, zainspirował nas do zorganizowania w Uniwersytecie Przyrodniczo-Humanistycznym w Siedlcach (dawnej Akademii Podlaskiej) pierwszego międzynarodowego seminarium o Janie Amosie Komeńskim. Potem były jeszcze dwa następne (2009 i 2010). Werner Korthaase pasjonował się Janem Amosem Komeńskim i tę pasję zaszczepił w nas, i tak już pozostało do dzisiaj¹¹.

W organizowanych wspólnie z prof. Romanem Mnichem międzynarodowych Seminariach Komeniologicznych swoje wykłady o Janie Amosie Komeńskim wygłosili komeniolodzy z: Czech (Praga, Uherski Brod, Brno, Přerov), Niemiec (Berlin, Bamberg, Monachium), Słowacji (Bańska Bystrzyca), Polski (Leszno, Poznań, Łódź, Warszawa, Lublin). Swoją obecnością zaszczycili nas między innymi profesorowie: Andreas Fritsch, Jiří Beneš, Maria Bečková, Ivo Pospíšil, Erwin Schadel, Martin Golema, Markéta Klosová, Věra Schifferová, Sławomir Sztobryn, Adam Fijałkowski, Heliodor Muszyński, Mariola Mikołajczak, Wojciech Mikołajczak, Genowefa Koć-Seniuch, Sławomir Sobieraj, Danuta Szymonik, Jerzy Kuniowski, Kazimierz Żegnałek, Marek Wagner, Romuald Kalinowski. Na każdym seminarium był z nami pedagog i pastor Manfred Richter z Berlina i dr Gertruda Paciorek (tłumaczka języka niemieckiego). Mogliśmy również poznać i wysłuchać wykładów przedstawicieli muzeów: dr Petra Zemka (Uherski Brod), dr Kamili Szymańskiej (Leszno), dr Frantiska Hýbla i Malona Lubora (Přerov).

Nasze badania zaowocowały publikacjami: serią *Studia Comeniana Sedlcensia*, a cztery lata później serią *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria *Pedagogika*. Drugi tom *Studia Comeniana Sedlcensia* (Barbara Sitarska, Roman Mnich, Manfred Richter (red.), Siedlce 2009) poświęciliśmy Wernerowi Korthaase. Egzemplarz złożyliśmy do Biblioteki im. Wernera Korthaase w Alanus Hochschule/k. Bonn, na ręce organizatora międzynarodowej konferencji prof. Andreasa Lischewskiego. Do biblioteki złożyłam również III tom *Siedleckich Zeszytów Komeniologicznych* (Barbara Sitarska (red.), Siedlce 2016). Konferencja zaowocowała zacieśnieniem współpracy komeniologicznej między Niemcami, Polakami i Czechami. Pojawia się nadzieja na wspólną konferencję o komeniologii XXI wieku i jej wyzwaniach w Uniwersytecie Przyrodniczo-Humanistycznym w Siedlcach, a wraz z nią na wznowienie serii *Studia Comeniana Sedlcensia*. W ramach ministerialnego projektu o Janie Amosie Komeńskim (kilka lat temu) projektowaliśmy leksykon (międzynarodowy), a *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne* miały stanowić

¹⁰ 5 maja 2018 roku będziemy obchodzić 10. rocznicę śmierci dr Wernera Korthaase. Poświęciliśmy mu II tom *Studia Comeniana Sedlcensia*: *Werner Korthaase – badacz Jana Amosa Komeńskiego/Werner Korthaase als Comeniusforscher*, B. Sitarska, R. Mnich, M. Richter (red.), Siedlce, 2009, ss. 364.

¹¹ Zobacz więcej na: www.comenius.uph.edu.pl.

jego podstawę, bo są w nim zamieszczone szeroko opracowane hasła komeniologiczne. Idea leksykonu jeszcze się nie urzeczywistniła, choć są już mocne ku temu podstawy.

Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria Pedagogika to tylko pozornie oddzielny rozdział badań i działalności komeniologicznej w naszej Uczelni, Polsce i w Europie. Od 2014 roku corocznie wydawany jest tom monografii wieloautorskiej. Do wydawania w Siedlcach jakiegoś systematycznego „pisma”, nawet czegoś „małego”, co zaznaczyłoby systematyczność naszych badań poświęconych Komeńskiemu, zainspirował nas prof. Andreas Fritsch, ówczesny prezes Niemieckiego Towarzystwa Komeniologicznego. Zareagowaliśmy z prof. Romanem Mnichem pozytywnie na tę inspirację. Zrodziła się myśl, aby rozpocząć od niewielkiej publikacji, *Siedleckich Zeszytów Komeniologicznych* i w ten sposób podkreślić systematyczność badań komeniologicznych w naszej Uczelni – Uniwersytecie Przyrodniczo-Humanistycznym w Siedlcach, a ich wyniki ukazać na tle takich samych badań w innych ośrodkach komeniologicznych w Polsce i Europie. Ja zaczęłam myśleć o takiej publikacji jako pedagog, a moi koledzy (prof. Roman Mnich i prof. Andrzej Borkowski) mieli rozpocząć pracę nad serią *Filologia i Filozofia*. Z rozmów z prof. Romanem Mnichem wynika, że zamysł tej serii jest wciąż otwarty.

„W tym wielkim przedsięwzięciu”, jakim są *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, chodziło o to, „aby poddać badaniom bardziej szczegółowe zagadnienia podejmowane w niezwykle bogatej twórczości Komeńskiego i w formie szerokich haseł udostępnić je współczesnemu Czytelnikowi, który znajdzie w nich nie tylko historyczny obraz kultury i nauki XVII wieku, ale także, jak w zwierciadle, będzie mógł dostrzec problemy współczesnej edukacji”¹². Publikacja wpisała się w nurt badań europejskich o Janie Amosie Komeńskim.

W tekście podejmuję próbę własnej recepcji Jana Amosa Komeńskiego i jego twórczości, bazując na swoich opublikowanych tekstach, oraz recepcję – w ujęciu globalnym – przez autorów *Siedleckich Zeszytów Komeniologicznych*. Wskazuję na interdyscyplinarność podejmowanych haseł komeniologicznych i wyjście daleko poza pedagogikę. Autorami byli więc nie tylko pedagodzy, ale także filozofowie, filolodzy, historycy i historycy wychowania. Nie można bowiem mówić o „pokawałkowanej” komeniologii: pedagogicznej, filozoficznej, filologicznej czy historycznej. Jednostronne/jednodyscyplinarne recepcje Komeńskiego nie byłyby możliwe. Komeniologia, jako dziedzina wiedzy, wciąż jeszcze nie istnieje w słownikach i encyklopediach, jest tylko w publikacjach ludzi – uczonych i badaczy – zajmujących się Janem Amosem Komeńskim, jego życiem i twórczością.

Przedstawię pokrótce charakterystykę podejmowanej przez autorów problematyki w kolejnych tomach serii¹³. Autorzy kierowali się swoimi zainteresowaniami i badaniami prowadzonymi w ramach własnych dziedzin nauko-

¹² Z recenzji prof. dr hab. Sławomira Sztobryna II tomu *Siedleckich Zeszytów Komeniologicznych*, seria Pedagogika, Jan Amos Komeński – jego pedagogika i filozofia, pod red. Barbary Sitarskiej, Siedlce 2015 (IV s. okładki).

¹³ Szczegółowa tematyka haseł komeniologicznych w każdym tomie *Siedleckich Zeszytów Komeniologicznych* przedstawiona jest w części III tego tomu: Autorzy i publikacje I, II i III tomu w języku polskim, angielskim i niemieckim.

wych i specjalności. Jako redaktor naukowy serii, studiując dzieła Komeńskiego i o Komeńskim, starałam się to zadanie im ułatwić, proponując opracowanie hasła/hasła komeniologicznych. Moje propozycje były na ogół przyjmowane w postaci niezmienionej lub były modyfikowane. Opracowano więc hasła bardziej ogólne, przedstawiające Komeńskiego jako pedagoga, filozofa, teologa i polityka; jego życie i twórczość, jego prekursorstwo (w opinii autorów) w dyscyplinach wiedzy i koncepcjach edukacyjnych (przedszkolnej, nieustającej, specjalnej; szkoły); pojmowanie różnych rodzajów edukacji (humanistycznej, przyrodniczej, matematycznej, językowej, muzycznej, do działań twórczych i do bezpieczeństwa); dydaktyki i szkoły Komeńskiego oraz metodologiczne podstawy jego twórczości. Rozważany był Komeński humanizm i egalitaryzm, wychowanie i samowychowanie, godność człowieka i ethos pracy twórczej, symbole i symbolika w jego twórczości, ale także jego poglądy na wolność, odpowiedzialność i tożsamość.

Wiele miejsca poświęcono nauczycielowi i uczniom Komeńskiego oraz metodom i zasadom kształcenia, które postulował w swojej twórczości, ale także dziecku w kontekście rodziny. Przedstawiano Pedagogę jako przewodnika młodzieży i zajmowano się czasem wolnym dzieci i młodzieży oraz prawem do nauki. Pojawiła się tematyka książki i komunikowania się w edukacji. Rozważano bezpieczeństwo człowieka jako wartość ponadczasową oraz podstawy edukacji obronnej w jego twórczości. Pojawiła się tematyka niepełnosprawności w kontekście edukacji do działań twórczych i duchowości.

W *Siedleckich Zeszytach Komeniologicznych* wiele miejsca zajmują hasła filozoficzno-pedagogiczne natury ogólnej i stanowiące bazę wszystkich rozważań. Są to pansoficzne podstawy pedagogiki, nowożytna filozofia wychowania i Komeński jako jej przedstawiciel. Wiele miejsca poświęcono człowiekowi i drogom prowadzącym do wiedzy o nim i otaczającym go świecie; drogom człowieka prowadzącym do poznania siebie (samopoznania) i drogom prowadzącym do uniwersalnej światłości – jako wyjścia z labiryntów. Pojawiła się wizja człowieka jako „wolnego użytkownika świata”.

Moim zamierzeniem było również ukazanie w każdym tomie biografii Komeńskiego z czasów pobytu w Polsce, w Lesznie, jego tutaj obywatelstwa i twórczości¹⁴, działalności naukowej i kontaktów zagranicznych oraz szkolnictwa w Lesznie za jego czasów. Analizowane były akta braci czeskich w Muzeum w Poznaniu i ich znaczenie dla badań komeniologicznych. W IV tomie (2017) ukazana jest recepcja Komeńskiego i braci czeskich w Lesznie. Tematykę tę co roku podejmowała dr Kamila Szymańska z Leszna, a także dr Adam Podsiadły.

W tym roku (2017) oddajemy do rąk Czytelnika czwarty tom *Siedleckich Zeszytów Komeniologicznych*, seria Pedagogika. Niniejszy tom nosi tytuł *Współczesne recepcje Jana Amosa Komeńskiego* i składa się z dwóch części: *Polskie recepcje Jana Amosa Komeńskiego* i *Europejskie recepcje Jana Amosa Komeńskiego*. W pierwszej części tomu o polskich recepcjach Komeńskiego wypowiedzieli się autorzy z Polski, w większości z Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego

¹⁴ W. Korthaase, *Wiele ze swoich najważniejszych dzieł napisał Komeński w Polsce*, w: B. Sitarska i R. Mnich (red.), *Jan Amos Komeński a kultura epoki baroku*, Studia Comeniana Sedlcensia, t. I, Siedlce 2007, s. 297-302.

w Siedlcach. Podejmowana przez nich tematyka jest bardzo różnorodna i dotyczy zagadnień bardziej szczegółowych i specjalistycznych, ale również interdyscyplinarnych. Część tę otwiera tekst Sławomira Sztobryna, przedstawiający polską XX-wieczną recepcję pedagogiki Jana Amosa Komeńskiego. Na tym tle ukazane są recepcje bardziej szczegółowe i specjalistyczne, o podłożu filozoficznym: Janiny Florczykiewicz, *Myśl pedagogiczna Jana Amosa Komeńskiego jako podłoże rozwoju humanistycznej orientacji w wychowaniu*; Leszka Plocha, *Dar wartości ducha w biegu życia uczniów z niepełnosprawnością w interpretacji idei Jana Amosa Komeńskiego*; Andrzeja Borkowskiego, o symbolicznym tytule: *Wieża Babel i labirynt – o symbolicznych unaocznieniach podróży w dziełach Jana Amosa Komeńskiego w kontekście kultury barokowej*; Barbary Grzegorzcyk, *Komunikowanie się w edukacji*; Renaty Matysiuk, *Prawo do nauki*; Małgorzaty Wiśniewskiej, *Edukacja obronna w twórczości Jana Amosa Komeńskiego*. Pojawia się również artykuł studentki pedagogiki Anny Borychowskiej o życiu i twórczości Jana Amosa Komeńskiego. Pierwszą część tomu kończy tekst Barbary Grzegorzcyk *Gdyby Jan Amos Komeński żył współcześnie*. Nie wszystkie projektowane pierwotnie teksty zostały w tej części tomu urzeczywistnione. Nie udało się zamieścić tekstów o dojrzałości szkolnej dzieci w recepcji Jana Amosa Komeńskiego i o edukacji do bezpieczeństwa.

W polskich tekstach zamieszczonych dotychczas w *Siedleckich Zeszytach Komeniologicznych* dominuje zafascynowanie postacią i twórczością Jana Amosa Komeńskiego; jego wszechstronną erudycją i postępowością oraz nowatorstwem poglądów pedagogicznych/dydaktycznych. Barwny język Pedagoga („pisał z wielką łatwością”) sprawia, że czytamy jego dzieła z wielkim zainteresowaniem i zachwytem. Pojawiły się teksty analizujące przyczyny, dla których myśli Jana Amosa Komeńskiego są wciąż żywe wśród nas, i co byłoby, gdyby Jan Amos Komeński żył współcześnie. Autorzy podkreślają jego wielkość i niepowtarzalność, umiejętność „łączenia wątków średniowiecznych, religijnych z nowożytnymi realistycznymi i świeckimi”. Mniej oryginalny wydaje się Komeński w metodyce nauczania języków obcych (już wiele lat przed nim tym się uczeni zajmowali) i w koncepcji wychowania moralnego. Niemal wszyscy autorzy podkreślają humanizm jego idei i potrzebę demokratyzacji edukacji, którą wzmocnił i uzasadnił w swoich dziełach pedagogicznych¹⁵.

Znacznie mniej miejsca na łamach SZK zajmuje Komeński jako teolog, choć takie próby recepcji pojawiły się. Wynika z nich, że Komeński nie stworzył żadnej doktryny religijnej, ani nie określił duchowości swojej grupy wyznaniowej. Jego poglądy teologiczne ¹⁶ zostały „wydedukowane przez autorów z przyjętych przez niego idei Kościoła reformowanego, ale przede wszystkim husytyzmu” (Sroczyński, 2016:43). Wszystkie teksty z różnym nasileniem (w zależności od tytułów tekstu) przepełnione są filozofią Mistrza, choć sam Komeński za filozofa *sensu stricto* wcale się nie uważał (zob. Comenius, 1998; Komeński, 1996: 18, 144).

¹⁵ Więcej na ten temat można się dowiedzieć w: S. Sztobryn, *Historia wychowania*, w: B. Śliwerski (red.) *Pedagogika. Podstawy nauk o wychowaniu*, tom I, Gdańsk, 2006, s. 60.

¹⁶ Należałoby pogłębić studia nad duchowością, ideologią, doktryną husytów i kalwinów, od których bracia czescy przyjęli pewne reguły, jak na przykład odrzucenie celibatu i spowiedzi indywidualnej.

Po raz pierwszy w *Siedleckich Zeszytach Komeniologicznych* pojawiło się za-interesowanie recepcjami Jana Amosa Komeńskiego nie tylko autorów z Polski, głównie z Wydziału Humanistycznego naszej Uczelni, ale także autorów europejskich. Zasluga jest tutaj – jak się wydaje – nasza strona internetowa: www.comenius.uph.edu.pl i rozpropagowanie w Europie idei zawartych w *Siedleckich Zeszytach Komeniologicznych*, serii Pedagogika przez członków licznej Rady Naukowej Szczególne podziękowania składam prof. Janinie Florczykiewicz z UPH w Siedlcach, przewodniczącej Rady Naukowej SZK za realną pomoc i wsparcie, prof. prof. Annie (Krakowska Szkoła Wyższa im. Frycza Modrzewskiego w Krakowie) i Borisovi Kožuhom z Uniwersytetu Primorska w Słowenii, którzy systematycznie na tym polu ze mną współpracowali, oraz prof. Swietłanie Shchudło z Uniwersytetu w Drohobyczu (Ukraina). Szczególne podziękowania składam prof. Sławomirowi Sztobrynowi, który współpracuje ze mną systematycznie od II tomu SZK. Jest zarazem autorem tekstów wprowadzających w każdym tomie i recenzentem (Jego teksty recenzuje prof. Anna Kožuš). Konstrukttywne uwagi recenzenta pomagają mi – redaktorowi i autorom w konstruowaniu ostatecznego kształtu tekstów i kolejnych tomów.

Teksty autorów zagranicznych w IV tomie SZK pojawiają się głównie w językach narodowych autorów lub/i w języku angielskim. Moim zamierzeniem przyświecała bowiem myśl wyeksponowania krajów europejskich poprzez ich język (czeski, słowacki, słoweński, chorwacki, serbski, ukraiński i niemiecki), w którym „wypowiadają się” o tym wielkim i niepowtarzalnym Pedagogu. Z tekstów wynika, że Komeński był tutaj znaną postacią i znana była jego twórczość. Można więc mówić o komeniologii w poszczególnych krajach. Autorów, którzy wzięli udział w międzynarodowej dyskusji o Janie Amosie Komeńskim w *Siedleckich Zeszytach Komeniologicznych*, seria Pedagogika, traktuję jako przedstawicieli komeniologii w tych krajach. O recepcjach Komeńskiego wypowiedzieli się pedagodzy: dydaktycy (w tym psychodydaktyk), metodycy (edukacji początkowej, artystycznej, szkoły wyższej), historycy wychowania, pedagodzy filozoficzni, rodzinni; pedagog historyczno-metodyczny i kulturoznawczy, metodolodzy w naukach społecznych i statystycy; filozofowie (filozof edukacji i antropologii), językoznawcy, historycy (historyk filozofii, socjologii i pedagogiki, historyk edukacji i szkół w XVII w.); pedeutolog; teolog (emerytowany pastor i pedagog). Wszyscy autorzy są zarazem komeniologami. Dziedziny wiedzy i specjalności naukowe, jakie reprezentują, wskazują na różnorodność recepcji Komeńskiego.

Wśród Autorów zagranicznych *Siedleckich Zeszytów Komeniologicznych* znaleźli się profesorowie: Lubomír Hampl, Jan Hábl, Karel Rýdl (Czechy), Vlasta Cabanová (Słowacja), Majda Cencić (Słowenia), Maria Kultajewa, Inna Osadchenko, Svetlana Ganaba i Natalia Bakhmat (Ukraina), Jelena Maksimović i dr Jelena Osmanović (Serbia), Muhamed Škrgić (Bośnia i Hercegowina), doktorzy: Manfred Richter i Bernhard Josef Stalla (Niemcy).

Znalazły się tutaj recepcje Komeńskiego w ujęciu ogólnym, ukazane na tle jego twórczości w jakimś określonym, wybranym przez autorów zakresie i recepcje wybranych koncepcji Komeńskiego, a także takie, które ukazują Komeńskiego

i jego twórczość w zestawieniu z myślicielami współczesnymi, którzy byli/są wielkimi postaciami w danym kraju, ukazując także ich idee i twórczość.

Prof. Vlasta Cabanova z Uniwersytetu w Żylinie w Słowacji ukazała słowacką recepcję Komeńskiego, dotyczącą odnowienia społeczeństwa poprzez edukację, bazując na pracach pedagogicznych Pedagoga. Dokonała przeglądu Jego dokonań i przedstawiła je w porządku chronologicznym na tle faktów biograficznych, odniesionych do wydarzeń społeczno-politycznych. Scharakteryzowała poglądy Komeńskiego odnoszące się do roli edukacji w wychowaniu społeczeństwa, a także opisała wdrażanie idei pansofizmu do praktyki edukacyjnej, bazując na przykładzie szkoły w Błatnom Potoku (1650).

Prof. Jan Hábl z Uniwersytetu w Hradec Králové i Ústí nad Labem, a zarazem pracownik naukowy Instytutu Comeniusa w Pradze (Czechy) przedstawił rozprawę o antropologicznych podstawach filozofii wychowania Komeńskiego. Rozważania autora dotyczą wczesnych i kolejnych etapów życia, pracy i twórczości „nauczyciela narodów”. Odwołując się do nich, ukazał dynamikę jego idei antropologicznych. Prof. Lubomír Hampl z Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej przedstawił współczesną recepcję Komeńskiego w Czechach na podstawie przykładu jego słynnej sentencji dotyczącej narodu i wizji lepszej przyszłości. Podkreślił, że Komeński dla Czechów stał się prorokiem, bo spełniły się jego nadzieje odzyskania wolności i obecność we wspólnocie europejskiej. Drugi tekst tego autora jest szczególnym prezentem dla polskiego Czytelnika, albowiem nie jest u nas, w Polsce znany finspongski rękopis Jana Amosa Komeńskiego, pochodzący z Biblioteki De Geera. Autor zapowiada przekład na język polski tego rękopisu, ponieważ jest językoznawcą i zarazem tłumaczem. Prof. Karel Rydl z Uniwersytetu Pardubice w swoim tekście podejmuje problem humanizmu w pedagogice Komeńskiego, w odniesieniu do zmian ewolucyjnych (których jest zwolennikiem) w sferze oświatowej. Jako historyk edukacji proponuje uwzględnić w nich źródła historyczne oraz aktualne potrzeby.

Prof. Majda Cencić z Uniwersytetu Primorska ze Słowenii przedstawiła współczesną słoweńską recepcję Komeńskiego, która kształtowała się na bazie obcej wiedzy. Autorka podkreśliła, że obecnie pedagogika Komeńskiego ma znaczenie dla współczesnych badań pedagogicznych, psychologicznych i prakseologicznych w Słowenii. Prof. Inna Osadczenko z Uniwersytetu w Humaniu, kierownik Polsko-Ukraińskiego Laboratorium Badawczego Psychodydaktyki im. J.A. Komeńskiego w Uniwersytecie w Humaniu na Ukrainie, przedstawiła recepcję psychodydaktycznych koncepcji Komeńskiego w perspektywie temporalnej, w oparciu o „Wielką dydaktykę”, uzasadniając pierwszeństwo Komeńskiego w zakresie tych koncepcji. Inna Osadczenko współpracuje z Pracownią Komeniologiczną w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Lesznie. Prof. Muhamed Škrgić, emerytowany nauczyciel Uniwersytetu w Bihaciu (Bośnia i Hercegowina), w swoim tekście prezentuje biodoksografię Komeńskiego, analizując koncepcję motywacji do nauki tego Pedagoga, która to koncepcja ani razu nie pojawiła się w polskich opracowaniach autorów *Siedleckich Zeszytów Komeniologicznych*.

Dr Manfred Richter, pedagog i emerytowany pastor, cały czas obecny w naszych działaniach komeniologicznych, zamieścił esej o edukacji dorosłych, nawiązując do koncepcji edukacji całożyciowej/uczenia się przez całe życie, określając *Pampaedię* jako dokument założycielski edukacji dorosłych. Poświęcił go pamięci Wernera Korthaase, Honorowego Prezesa Niemieckiego Towarzystwa Komeniologicznego, który zainspirował nas do działań komeniologicznych. Dr Bernhard Josef Stalla w swoim esej podjął próbę analizy wielu obszarów pedagogiki współczesnej, odnosząc je do pedagogiki Komeńskiego i wydobywając z niej koncepcję pansoficzną człowieka i jego świata. „Dotykał” tutaj takich zjawisk/ procesów jak: edukacja uniwersalna, kształcenie permanentne, idee reformy szkolnej i pedagogiki inkluzywnej (nowej dziedziny badań).

Prof. Maria Kultajewa z Uniwersytetu w Charkowie na Ukrainie przedstawiła ukraińską recepcję Komeńskiego na podstawie filozofii G. Skoworody, dopatrując się współbrzmienia filozofii obu uczonych, przede wszystkim w idei łączności wolności z edukacją. Prof. Swietłana Ganaba i prof. Natalia Bakhmat z Kamieńsko-Podolskiego Uniwersytetu (Ukraina) ukazały recepcję Komeńskiego w powiązaniu z recepcją Zofii Rusovej, której twórczość przypada na okres Nowego Wychowania. Autorki rozważają historyczny i współczesny kontekst zasady zgodności wychowania z naturą. Prof. Jelena Maksimović i dr Jelena Osmanović z Uniwersytetu w Niszu w Serbii zaprezentowały recepcję Komeńskiego odnoszącą się do zasady integracji teorii i praktyki. Ukazały Pedagoga jako wybitnego uczzonego, autora dzieła *Didactica Magna*, który wniósł ogromny wkład do rozwoju serbskiej pedagogiki i metodologii.

Jako redaktor naczelna *Siedleckich Zeszytów Komeniologicznych*, seria Pedagogika składam serdeczne podziękowania wszystkim autorom, którzy byli ze mną/z nami od początku, i tym, którzy pojawili się tylko raz. Bardzo żałuję, że niektórym (bardzo nielicznym) autorom nie udało się napisać projektowanego tekstu. Szczególnie serdecznie dziękuję autorom z zagranicy, którzy zamieścili tutaj swoje teksty. Dziękuję za wielkie zdyscyplinowanie i wspaniałą współpracę. Mam nadzieję na dalszą owocną współpracę ze wszystkimi autorami z Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, z Polski i z Europy.

Serdeczne podziękowania składam recenzentom tomów: profesor Annie Kożuh i profesorowi Sławomirowi Sztobrynowi. Państwa wnikliwe i wymagające, ale konstruktywne recenzje dostarczały nam wiele niepokoju i emocji, ale wszystko w efekcie kończyło się naszym wspólnym sukcesem.

Dziękuję Dziekanowi Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, prof. zw. dr hab. Stanisławowi Jaczyńskiemu i Dyrektorowi Instytutu Edukacji, prof. zw. Leszkowi Pytce za wsparcie finansowe podejmowanych przeze mnie inicjatyw naukowych, a także Prodziekanowi ds. Nauki, prof. Sławomirowi Sobczakowi, który również miał w tym swój udział.

Wydaje się, że w komeniologii siedleckiej nadchodzi nowa era – *Studia Comeniana Sedlcensia* – a tym samym otwiera się przed nami nowa jakość w działalności komeniologicznej i współpracy międzynarodowej. Może kiedyś urzeczy-

wistni się projektowany kilka lat temu leksykon Jana Amosa Komeńskiego, którego załącznikiem są *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika.

Moja wędrówka po labiryntach wiedzy Jana Amosa Komeńskiego jest niekończona, bo wciąż odkrywam w jego twórczości wielkie bogactwo idei.

* * *

Teorie Jana Amosa Komeńskiego (1592-1670)¹⁷, wielkiego myśliciela XVII-wiecznego, musiałam poznać na studiach, ale z tego okresu nie pamiętam tej postaci. Minęło wiele lat od tamtego czasu. Po pracy w szkole podstawowej i specjalnym ośrodku szkolno-wychowawczym zostałam nauczycielem akademickim. Głównym moim przedmiotem nauczania studentów była dydaktyka. Wieloletnia praca z dziećmi w szkole podstawowej, coroczne obozy wędrowne z uczniami klas V-VII, prowadzenie drużyny harcerskiej i zuchowej zaowocowały w szkole wyższej i w prowadzeniu tego przedmiotu ze studentami. W treściach programowych był obecny Jan Amos Komeński i jego „niezwykły” system, choć dydaktyki jako nauki nie stworzył. Była to „sztuka nauczania” (Kupisiewicz, 2010:49). Jeszcze wtedy traktowałam tę postać jak innych wielkich myślicieli.

Zaraz po doktoracie przypadło mi w udziale prowadzenie kursu doskonalenia pedagogicznego dla asystentów w całej Uczelni (nie tylko pedagogów). Pamiętam swój wykład o Janie Amosie Komeńskim i jego wkładzie w budowanie pierwszego systemu dydaktycznego przeznaczonego dla wszystkich ludzi, bez względu na ich pozycję społeczną, ekonomiczną, wyznanie, rasę, narodowość, a także sprawność fizyczną czy psychiczną i bez względu na płeć. „Usiłował walczyć z istniejącym porządkiem społecznym dlatego, aby każde dziecko miało możliwość pełnego rozwoju i możliwość stania się człowiekiem” (Komeński, 1956: XVIII). Kolejne wykłady były poświęcone twórcom innych systemów dydaktycznych (J.F. Herbarta i J. Deweya), już naukowych. Wydawało mi się, że z jednakowym zaangażowaniem emocjonalnym przekazuję treści dotyczące wszystkich dydaktyków, jednak moi słuchacze w dyskusjach podkreślali zasługi Komeńskiego dla rozwoju dydaktyki jako nauki i byli zafascynowani tą postacią. Mówili wprost, że w moim przekazie o wielkich twórcach systemów dydaktycznych była JAKAŚ różnica, że opowiadałam im o Komeńskim INACZEJ. Mój stosunek do tego myśliciela już wtedy był inny, dlatego słuchacze – asystenci – zapamiętali z tych wykładów najlepiej Komeńskiego lub tylko JEGO.

Moi studenci (co roku inni) wciąż słuchają wykładów (obecnie wspomaganych prezentacjami multimedialnymi) o systemach dydaktycznych, w tym o Janie Amosie Komeńskim i jego pierwszym wielkim „systemie dydaktycznym”.

¹⁷ Sławny teolog, filozof i pedagog. Był biskupem czesko-morawskiej Jednoty Brackiej, małej ewangelickiej wspólnoty wyznaniowej, która na długo przed reformacją luterzańską posiadała już stałą strukturę i tradycję nauczania. Uznawany jest powszechnie za ostatniego biskupa czeskiej gałęzi Jednoty Brackiej.

Zob. *Budowanie mostów. Daniel Ernest Jabłoński w Europie wczesnego Oświecenia*, pod red. J. Bahlckego, B. Dybasia, H. Rudolpha, Leszno 2010, s. 15, 41 (projekt współfinansowany przez Fundację Współpracy Polsko-Niemieckiej).

Dydaktyka wówczas miała status „sztuki” i była bardziej umiejętnością praktyczną, a kojarzyła się z mistrzostwem w nauczaniu. Status „sztuki” został jej nadany przez pedagoga niemieckiego, Wolfganga Ratkego¹⁸, w 1612 roku we Frankfurcie nad Menem, w przedłożonym parlamentowi memoriale (prawdopodobnie Ratke był twórcą nazwy „dydaktyka”) (Kupisiewicz, 2010:48). Podobnie pojmował ją Komeński, autor dzieła *Wielka dydaktyka, przedstawiająca uniwersalną sztukę nauczania wszystkich wszystkiego* (1657). Komeński wykorzystywał poglądy Ratkego i obydwaj pedagodzy zgodnie uważali, że dydaktyka stanowi sztukę nauczania i wychowania (było ono wówczas pojmowane przez Komeńskiego jako „urabianie dzieci i młodzieży w duchu obyczajnej moralności”) (Stötzner, 1958: 108).

Pedagog w swojej twórczości wykorzystywał pomysły i koncepcje swoich współpracowników, czasem wystarczała mu jedna cudza myśl, aby w swej wyobraźni ujrzał ją już w postaci książki. Koncepcje innych dydaktyków (np. konsektowo ujęte myśli Ratkego o dydaktyce) rozwijał, wzbogacał własnymi doświadczeniami, przemyśleniami, innymi lekturami (zob. Bieńkowski, 2000: 79). Odwoływanie się i bazowanie na dziełach autorów klasycznych zajmujących się wychowaniem (rozważania na gruncie nauk humanistycznych), na czele z Platonem, Arystotelesem i Kwintylianiem, było niewystarczające do tego, aby postulować naturalne metody nauczania. Trzeba było tę koncepcję podbudować lepszą znajomością rzeczywistego rozwoju psychofizycznego dziecka/człowieka (Fijałkowski, 2012: 353).

Komeński korzystał z lektur dydaktycznych, zwłaszcza Eveniusa, z których mogło wynikać, że jego wiedza jest niewystarczająca do tego, aby ulepszać metody nauczania lub wskazywać zupełnie nowe, trzeba było mieć również – obok humanistycznego – wykształcenie medyczne. Takiego wykształcenia nie miał Komeński. Czerpał więc z wiedzy, pomysłów i koncepcji uczonych ze swojego otoczenia. Byli to przede wszystkim jego przyjaciele: Jonston i Kinner z Elbląga. Wywarli oni bardzo istotny wpływ na jego poglądy, dotyczące głównie edukacji początkowej. Duży był też wkład Kinnera¹⁹ w powstanie podręcznika ilustrowanego *Orbis sensualium pictus*. W swoich dziełach jednak nie zaznaczył tego wpływu. Nam, studiującym jego pedagogiczne/dydaktyczne dzieła wydaje się, że to były wszystkie jego oryginalne pomysły i koncepcje (tamże: 353-355; Fijałkowski,

¹⁸ Tadeusz Bieńkowski uważa, że system dydaktyki stworzył jednak Wolfgang Ratke (Ratichius). Od niego Komeński przejął ogólny zarys podręcznika dydaktyki, w sensie zespołu problemów, jaki powinien zawierać, jak również zasadę postępowania dydaktycznego, zasadę nauczania przez odwoływanie się do zmysłów, zasadę priorytetu odwoływania się do języka ojczystego w szkole. Komeński docenił go w ten tylko sposób, że wymienił jego nazwisko na pierwszym miejscu w „Pozdrowieniu dla czytelników” w swojej *Wielkiej dydaktyce*, s. 7. Zob. T. Bieńkowski, *Jan Amos Komeński o nauczaniu i wychowaniu*, Pułtusk 2000, s. 7.

¹⁹ Komeński był człowiekiem „światowym”, wielkim Europejczykiem. Wiele podróżował, współpracował w sferze edukacji i podręcznikarstwa, a także prowadził działania polityczne oraz podejmował działania jako teolog i duchowny. Prowadził liczną korespondencję z uczonymi w Europie. Łączył cele pedagogiczne z religijnymi i politycznymi. Najobfitszą i długoletnią korespondencję prowadził Komeński z Cyprianem Kinnerem z Elbląga. Dotyczyła ona zagadnień i działań edukacyjnych.

Zob. K. Szymańska, *Kontakty zagraniczne Jana Amosa Komeńskiego (zarys problematyki)*, w: B. Sitarska (red.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *Jan Amos Komeński – jego pedagogika i filozofia*, t. II, Siedlce 2015, s. 231.

2015:19). W swoich dziełach Komeński dość rzadko imiennie powoływał się na autorów, z których myśli i poglądów korzystał. Najczęściej powoływał się na Biblię, a z autorów świeckich najczęściej wskazywał filozofa Senekę (zob. Bieńkowski, 2000: 80).

Dydaktycy z epoki Komeńskiego postulowali wzorowanie się na naturze i większość z nich – jako coś naturalnego – postulowała złagodzenie metod wychowawczych, nauczanie bez przymusu i bez kar fizycznych. Nie wiadomo jednak, czy wynikało to z ich obserwacji, badań i przemyśleń, czy „jedynie wpisało się w konwencję literacką, zapożyczoną w szczególności od Kwintyliana” (Fijałkowski, 2010:354). Komeński wpisywał się w niemiecki „ruch dydaktyczny” początków XII wieku. Jego wielkość – jak pisze Adam Fijałkowski – polegałaby na tym, że był najbardziej sprawnym pod względem literackim przedstawicielem recepcji postulatów tego ruchu i że potrafił w swoich teoretycznych dziełach dokonać twórczej syntezy wcześniejszych postulatów dydaktyków i umiał je zastosować w podręczniku dla dzieci (szczególnie w *Orbis pictus*). Komeński połączył w swojej twórczości teorię dydaktyczną z praktyką podręcznikarską. Jego książki, podręczniki były „komunikatywne” i ciekawe (tamże). Inni ówczesni dydaktycy – jak się wydaje – takich uzdolnień nie mieli.

Pedagog potrafił wykorzystać w swojej twórczości idee i poglądy innych uczonych i bazować na nich i na ich dziełach. Byli to głównie uczeni niemieccy („zacni mężowie”), którzy mając już dość „zawichości metod stosowanych w szkołach, zaczęli rozmyślać nad jakimś łatwiejszym i bardziej skutecznym sposobie nauczania języków i sztuk; występowali kolejno coraz to inni i dzięki temu jedni po drugich osiągalni rezultaty, jak to wynika z dzieł dydaktycznych przez nich wydanych i z prób przez nich podjętych” (Komeński, 1956:7). Wymienia tutaj Komeński dziesięć nazwisk, ale podkreśla szczególnie (Ratichiusa) Wolfganga Ratkego (1571-1635), który już wcześniej zalecał tok nauczania w szkole „zgodny z naturą”. On sam sformułował jej zasady, akcentując pierwszeństwo języka ojczystego nad łacińskim (Suchodolski, 1956: 334). Myśliciel podkreślał również zasługi na polu dydaktycznym Jana Walentego Andreae (1586-1654) i cenił go za krytykę scholastycznej uczoności, zasadę kształcenia wszystkich dzieci, prowadzenie elementów przyrodoznawstwa do szkoły i powiązanie szkoły z potrzebami społecznego życia (Suchodolski: 1956: 335)²⁰.

Komeński był ambitny i wytrwały w swojej twórczości. Podejmował próby współpracy z innymi uczonymi swojej epoki. Byli to przeważnie medycy (Jonston, Kinner), bo ich wiedza medyczna (Komeński wykształcenia medycznego nie miał) o rozwoju człowieka we wszystkich okresach życia była niezbędna do lansowanej przez niego metody naturalnej w nauczaniu. Jego współpracownicy i zarazem przyjaciele wprowadzali „nową jakość” do jego życia i twórczości. Ta współpraca i przyjaźń często kończyła się jednak konfliktami i ostrą rywalizacją (Kinner)²¹, co wydaje się naturalne.

²⁰ Na łamach *Wielkiej dydaktyki* nie cytował ich jednak, nie podejmował z nimi polemiki ani dyskusji.

²¹ Dr filozofii i medycyny Cyprian Kinner został przydzielony Komeńskiemu przez Ludwika De Gegera do pomocy przy pracach dydaktycznych nad *Pismami dydaktycznymi*, „bez którego Komeński ugrzązłby w tym

Pedagog był nie tylko „nauczycielem narodów”, ale także – jako rektor gimnazjum w Lesznie – uczył uczniów. Nie lubił zastygłej rutyny prowadzenia lekcji w szkole. Nie chciał uczyć tak, jak jego uczono”. Kiedy rektor wszedł do klasy i robił eksperyment, „zaraz wtedy robiło się jasno i przyjemnie w izbie, bo mistrz Amos rozdawał role między uczniów i wszczynał teatralny dialog między nimi” (Helsztyński, 1976: 123). „Komeński jest zdania, że teatr, z jednej strony, stanowi pomoc szkolną w uzupełnieniu wiadomości ucznia, z drugiej zaś, poprzez zabawę przyczynia się do jego wszechstronnego rozwoju” (Konior, 2015: 39). Pedagog w wielu miejscach swoich pedagogicznych dzieł pisał o nauczycielu jako postaci, od której wiele zależy w edukacji uczniów w szkole. Doceniał zawód nauczyciela, wychowawcy, jednak miał swoją wizję wymagań ze względu na ważność i odpowiedzialność w procesie kształtowania osobowości jednostki („nauczający powinien zejść do poziomu uczącego się i wspierać go wszystkimi dostępnymi środkami”) (Ploch, 2015: 169). Trudno jednak oprzeć się wrażeniu, że postać ta pozostaje jednak w cieniu programów nauczania, podręczników szkolnych, metod nauczania i pomocy szkolnych (zob. Bieńkowski, 2000: 87).

Komeński miał wielkie zdolności twórcze i pisarskie. Pisał żywiołowo, z zadziwiającą łatwością. „Porwany natchnieniem, urodzony poeta, zapatrzony w proroków i Pismo Święte, oblekał każdą swoją wizję w promienną szatę piękną, powiewającą jak sztandar na wietrze. Był słońcem Leszna” (Helsztyński, 1976: 82). Jego przyjaciel Jonston – lekarz i filozof, był człowiekiem głodnym wiedzy, niezmordowanym badaczem, a światłość jego wiedzy można było przyrównać do promieni księżyca. Obydwaj uczeni uzupełniali się w sensie wiedzy i doświadczeń. „Czasem wydawało się, że doktor Jonston przewyższa talentem, wiedzą i pracowitością samego Mistrza Komeńskiego” (wynikało to z obserwacji ucznia Amosa – Kryspina Obuwnika; zob. tamże: 81).

Pedagog miał ogromną siłę przebicia wśród innych uczonych i wiarę w sukcesy, głównie na polu edukacji i oświaty. Jego fascynacja drukiem zaowocowała publikowaniem książek, które przyniosły mu ogromną sławę międzynarodową (np. *Orbis sensualium pictus*). Wierzył w lepszą przyszłość swoją i całej ludzkości; postulował integrację europejską narodów i uniwersalny język, który pomógłby tę integrację urzeczywistnić. Na piedestale stawiał uniwersalne szkoły, uniwersalne księgi („kto pożąda wiedzy, powinien kochać książki, bardziej niż złoto i srebro”). Wiele pisał o tolerancji, ale w życiu tolerancyjny nie był (świadczą o tym choćby listy do Kinnera, który uważał go za autorytet). Komeński był przekonany o swojej wyższości nad innymi uczonymi na polu dydaktyki. W tekstach nie prowadził z nimi dyskusji i polemik, zaznaczając na wstępie podejmowanie różnych prób ulepszania nauczania. Swoje dokonania był skłonny uznawać za doskonalsze od osiągnięć innych. Źle znosił krytykę (jak współcześni badacze).

ogromnym dziele”. Zob. A. Matuszewski, *Korespondencja Cypriana Kinnera z Janem Amosem Komeńskim, w: Jan Amos Komeński i jego korespondencja z Cyprianem Kinnerem z Elbląga 1642-1648/Jan Amos Comenius and Correspondence with Cyprian Kinner from Elbing 1642-1648*, transkrypcja oraz tłumaczenie angielskie i polskie ze wstępem, przypisami i bibliografią W.J. Hitchensa, A. Koniora, A. Matuszewskiego, J.T. Younga, Sheffield-Warszawa-Leszno 2017, s. 33.

Z kart *Wielkiej dydaktyki* niektórzy współcześni badacze odczytują jego autorytatywność i apodyktyczność (zob. Bieńkowski, 2000:88).

Jan Amos Komeński miał swojego oddanego ucznia, Krysypina Obuwnika²², który darzył go wielkim poważaniem, a bez którego uczeń „nie uzyskałby dostępu do wiedzy i nauki”. Urodził się 20 listopada 1620 roku (to data wielkiej bitwy pod Białą Górą) i dlatego Komeński nazywał go „synem swej boleści” i szczególnie wiele czasu poświęcił jego edukacji. Zostali później przyjaciółmi i wspierali się nawzajem (Helsztyński, 1976: 155).

Myśliciel wielokrotnie cierpiał z powodu trudnego i burzliwego życia pełnego kataklizmów, „targała” nim wielokrotnie rozpacz i nie widział wyjścia dla siebie z labiryntów życia (dotyczy to jego samego i jego rodziny oraz ukochanej ojczyzny, Czech, z której musiał emigrować za granicę: „nie opuszcza się ojczyzny bez powodu”). Najgorzej jednak przeżywał, kiedy opuścili go przyjaciele po spaleniu Leszna – „wołałem moich przyjaciół, ale oni mnie zawiedli” (Helsztyński, 1976: 285). W ciągu całej swojej wygnańczej wędrówki tak się dziwnie składało, że w chwilach największej rozpaczyny spotykał Komeński na swej drodze osoby obdarzone darem przepowiadania przyszłości. Opierając się na tych wizjach, odzyskiwał wiarę w wyzwolenie swej ojczyzny spod tyranii cesarskiej i papieskiej.

Moje wykłady o Janie Amosie Komeńskim co roku są przeze mnie wzbogacane wciąż nowymi treściami, zarówno jeśli chodzi o Jego system dydaktyczny, jak i pedagogiczną twórczość i aktywność życiową na różnych polach. Wzbogacam je również cytatai, co wzbudza duże zainteresowanie studentów. W swoich publikacjach pisałam o Komeńskim -jako „humaniście wszech czasów” (Sitarska, 2012: 128-150) i zastanawiałam się „dlaczego Jan Amos Komeński wciąż żyje wśród nas” (Sitarska, 2010: 149-184). Na łamach publikacji podejmowałam już wątki: koncepcji edukacji nieustającej (Sitarska, 2007: 71-82; 2009: 270-280; 2014: 189-2008); twórczości pedagogicznej i działalności politycznej (Sitarska, 2013: 27-49; 2014: 281-300); wychowania, samowychowania (Sitarska, 2014: 119-140, 149-174; Sitarska, 2012: 129-150); podstaw filozoficznych wychowania i kształcenia (Sitarska, 2007: 83-98); wolności, odpowiedzialności i tożsamości w twórczości Komeńskiego (Sitarska, 2014: 313-324; 2016: 95-206). Podejmowałam problem labiryntów (starej szkoły, walk religijnych i politycznych) oraz prezentowałam drogi prowadzące do uniwersalnej światłości proponowane przez Myśliciela. Podkreślałam, jak wielką wartością była dla Komeńskiego wiedza; czyni ją miarą poznania rzeczywistości. Rozum określa „bystrością umysłu” i jest przekonany o nieograniczonej zdolności umysłu człowieka w zakresie budowania wiedzy (zob. Florczykiewicz, 2016: 55).

Eksponowałam ważną rolę samopoznania człowieka (Sitarska, 2015: 145-156), co, uważam – podobnie jak Myśliciel – za priorytet. Któż z nas bowiem współcześnie nie chciałby znać dróg samopoznania na każdym etapie swego życia, w którym nie zabrakłoby wokół DOBRA I PIĘKNA? Któż z nas nie chciałby znać dróg samopoznania, które prowadziłyby do szczęścia i doskonałości ? Ko-

²² Zob. St. Helsztyński, *Uczeń Amosa*, Warszawa 1976.

meński sądził, że człowiek jest zdolny do samopoznania, z którego ma wynikać jego moralny rozwój. W Jego twórczości pojawiają się kluczowe pytania: jak ważne dla życia człowieka i jego rozwoju jest poznanie siebie i jaka droga do niego prowadzi. Zastanawiał się – na łamach swoich dzieł – czym jest życie ludzkie i jak daje się przekształcać. Podawał tam swoje odpowiedzi na te i inne filozoficzne pytania, bo stworzył swoją koncepcję życia (Sitarska, 2015: 145-146). Życie bowiem to według Komeńskiego nieustający proces wychowania człowieka, a je pojmował jako proces wyzwalań i rozwijania człowieczeństwa. Głównym źródłem tej nowej orientacji była filozofia życia. W *Pampaedii* podjął próbę szerszego jej powiązania z teorią wychowania. Edukacja była przez niego rozumiana jako *pampaedia* (*Pampaedia*, 1948; wydanie polskie 1973), a więc *teoria powszechnego kształcenia całego rodzaju ludzkiego – wszystkich o wszystkim i przez całe życie*. Pedagog utożsamiał wychowanie z rozsądną organizacją życia w ciągu całego jego trwania (Suchodolski, 1973: XVII). Można to dostrzec w Jego koncepcji edukacji nieustającej. Dawał wskazówki ludziom znajdującym się na każdym etapie swojej oryginalnej szkoły przez całe życie (tej instytucjonalnej i tej pozainstytucjonalnej, a więc symbolicznej), jakie drogi prowadzą do samopoznania (Sitarska, 2015: 147).

Moi studenci zachwyceni byli/są szczególnie akademią, czyli „szkołą dojrzałej młodzieży”, a szczególnie trzecim etapem tego szczebla, „czyli *apodemią*, szkołą podróży i wędrówek”. Ta swoista szkoła powinna obejmować wszystkich absolwentów, bo „podróżować trzeba dla przewietrzenia myśli i uczuć, dla ich uradowania”, a także dlatego, aby „uczeń mógł łatwiej i pewniej decydować o wyborze zawodu”. (Komeński, 1973: 232; Jarczykowa, 2014: 202). Współcześnie również, tak samo jak kiedyś, uważa się, że jest to ważny etap życia młodych ludzi, bo mają możliwość poznania nowych ludzi w środowiskach ich życia, nauki i pracy, uczyć się nawiązywać z nimi kontakty i dobrej komunikacji. A POZNAJĄC INNYCH – POZNAJE SIEBIE. Jest to zadanie najtrudniejsze ze wszystkich – jak mi się wydaje – na każdym etapie życia. Najważniejsze, aby w tej PODRÓŻY nie dać się ponieść „żaglom lekkomyślności”. Myśliciel uczył trudnej sztuki bycia dla siebie przyjacielem, bo „wiele zdziałał ten, kto zaczął być dla siebie przyjacielem (...). Naturalniejszy bowiem jest ruch ku swemu wnętrzu niż ruch skierowany na zewnątrz siebie” (Komeński, 1973: 236).

Koncepcja Jana Amosa Komeńskiego edukacji nieustającej/uczenia się przez całe życie może stanowić bazę dla współczesnych teorii o takiej samej nazwie. Teraz jednak inaczej ją pojmujemy²³. „Uczenie się w przestrzeni życia to naturalny i nieodzowny proces codziennego funkcjonowania człowieka. To nie dodawanie do człowieka kolejnej porcji wiedzy, ale jej życiowe konstruowanie, poprzez zaangażowanie w rozwiązywanie problemów w tym życiu człowieka spotykających. (...) Uczenie się w przestrzeni życia nigdy nie ma charakteru finalnego, człowiek uczy się bowiem tak długo, jak długo żyje i jak długo chce prze-

²³ Zob. M. Rojek, *Uczenie się w przestrzeni życia w świetle filozofii racjonalizmu. Ku pedagogicznej konceptualizacji życia*, w: S. Sztobryn, M. Wasilewski, M. Rojek (red.), *Metamorfozy filozofii wychowania. Od antyku po współczesność*, Pedagogika Filozoficzna, t. IV, Łódź 2012, s. 215-226.

strzeń tego życia poszerzać, kreując sobie wciąż nowe sytuacje do uczenia się" (Rojek, 2012: 225).

Zainteresowanie studentów Komeńskim (szczególnie studiujących specjalność edukacja wczesnoszkolna z wychowaniem przedszkolnym) wzrasta, kiedy jest mowa o szkole. Do szkół przywiązywał Pedagog wielką wagę („szkoły nie mogą być mordownikami”). „Szkoła ma być niczym innym, jak warsztatem człowieczeństwa i preludium do życia, gdzie przedmiotem zajęć jest to wszystko, co człowiek robi” (Komeński, 1964: 463). Szczególne miejsce w twórczości Komeńskiego zajmuje szkoła macierzyńska, przez którą rozumiał nie instytucję przedszkola, ale wychowanie i kształcenie w domu pod kierunkiem matki (do 6. roku życia), aby rozwinąć się pod względem fizycznym, zdrowotnym i umysłowym (w sensie poznania swego otoczenia).

Dzieci nazywał Komeński darem Boga²⁴ i „dlatego rodzicom nad srebro i złoto, nad perły i drogie kamienie, milsze i droższe mają być dzieci, (...) bo to żywe obrazy żywego Boga” (Szkoła macierzyńska Jana Amosa Komeńskiego, 2017: 14). Pedagog uczy rodziców i nauczycieli (także współcześni mogą z tego korzystać), jak można poznać, że dziecko nadaje się do szkoły elementarnej (powszechnej dla wszystkich, z ojczystym językiem wykładowym): „1) umie to, czego się miało nauczyć w szkole elementarnej; 2) dobrze rozumie, o co się je zapytujemy i czy przy odpowiedziach wykazuje pewną inteligencję; 3) dziecko zdradza chęć dowiedzenia się czegoś więcej ponad to, co już wie” (tamże, s. 123). Jest to bardzo czytelne i zrozumiałe dla współczesnego odbiorcy.

Komeński dobrze wiedział, jak ważna jest motywacja małych dzieci do rozpoczęcia nauki w szkole elementarnej i ich pozytywne nastawienia do szkoły i nauczycieli. To szczególna rola rodziców. Pedagog uczy rodziców: „Gdy zbliża się czas wysłania dzieci do szkoły, należy je radośnie nastrajać, mówić o tym (...), że już wkrótce będą (...) wspólnie uczyć się i wspólnie się bawić. (...) Dobrze czynią ci, którzy w obecności dzieci często pochwalają i podnoszą autorytet szkoły i nauczyciela. (...) Ponadto można je zachęcać mówiąc, że uczenie się, to nie praca, lecz zabawa z książkami i piórem, słodsza od cukru. (...) Dobrze postąpią rodzice, przyrzekając im z tego powodu nowe piękne ubrania, piękny kapelusz, piękną tabliczkę, piękną książeczkę” (tamże, s. 127). Na takie motywowanie i nastawienie do szkoły żadne dziecko nie pozostanie obojętne (nie wolno nigdy straszyć dziecka szkołą!) (tamże, s. 126). Pedagog duże wymagania edukacyjne stawiał rodzicom „dziatwy” i w ogóle dorosłym, ale nie pisał, jak ich uczyć, mimo że zapowiadał: „uczyć wszystkich wszystkiego o wszystkim”.

Szkole średniej (łacińskiej) poświęcił mniej uwagi niż szkołom „wcześniejszym”, chociaż pragnął zmieniać również szkolnictwo średnie. Według jego koncepcji miała to być szkoła ogólnokształcąca, ale nie wyłącznie sprofilowana humanistycznie (obok gramatyki j. łacińskiego, etyki i historii miano uczyć logiki, fizyki, matematyki, dziejów odkryć naukowych i wynalazków. Taka szkoła miała

²⁴ Zob. *Szkoła macierzyńska czyli Program rozumnego wychowania dzieci w pierwszych sześciu latach Jana Amosa Komeńskiego w przekładzie Karola Banzela*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Amosa Komeńskiego w Lesznie, Leszno 2017, ss. 139.

przygotować młodzież do studiów i dać im solidne podstawy wiedzy. Pracę nauczyciela porównywał „nauczyciel narodów” do pracy ogrodnika, który postępuje z roślinami „zgodnie z naturą”). Nauczyciel nie powinien dawać uczniowi całkowite gotowej wiedzy, lecz powinien sam formować ją z pojedynczych informacji („nie siał roślin, ale nasiona roślin”) (Komeński, 1956: rozdz. XVIII, 146 i następne).

Studentom bardzo podoba się myśl Komeńskiego, że nauka może być „łatwa i przyjemna”. Oni sami nazywają zajęcia, na których zdobywają wiedzę w sytuacjach problemowych²⁵, gdzie jest duże zaangażowanie emocjonalne (bo „to, co się przeżywa zapamiętuje się raz na zawsze”), „perełkami”, kiedy uczą się niejako „bezwiednie”, bez specjalnego wysiłku umysłowego (Sitarska, 2003: rozdz. III: 243-303).

Niewiele miejsca w swojej pedagogicznej twórczości poświęcił Komeński szkołom wyższym²⁶. Nie zamierzał ich ani reformować, ani proponować dla nich nowych programów. Aby istniała dobra wyższa uczelnia, konieczny jest zespół doświadczonych profesorów oraz księgozbiór biblioteczny, gromadzący dzieła różnych autorów dla powszechnego użytku (byleby nie pogańskich²⁷, bo ich lektura skłania do ateizmu) (Bieńkowski, 2000: 86). Pedagog uważał, że studiować powinni tylko ludzie najzdolniejsi (tamże: 86), z czym trzeba się zgodzić i współcześnie. Mniej zdolni po ukończeniu szkoły średniej powinni iść do pracy produkcyjnej, administracyjnej i do handlu. Dla kandydatów na studia proponował egzaminy wstępne i komisyjne sprawdzanie postępów studentów w nauce (pożądane współcześnie) oraz pracowitości i kompetencji wykładowców (trudne, a nawet nierealne). Metody i treści kształcenia dla wszystkich krajów (kierować wychowaniem całej ludzkości) ustalać miała rada szkół wyższych – kolegium uczonych. Był to pansoficzny projekt Komeńskiego i współcześnie wydaje się nierealny (tamże).

Komeński uczył młodzież patriotyzmu, bo podróż trzeba zaczynać od ziemi ojczystej, aby później, na tym bazując, poznawać inne kraje i wytworzyć w dzieciach i młodzieży naturalną motywację do nauki języków obcych. Jakże nam, współczesnym tego brakuje, ulegamy modzie spędzania urlopów w innych krajach, nie znając własnego. Edukacja językowa również pozostawia wiele do życzenia, bo brak jest właściwej motywacji do nauki. Inną sprawą jest metoda nauczania języków obcych i podręcznik. Pedagog o tym wiedział i bardzo się starał, aby taki doskonały podręcznik stworzyć (Komeński, *Janua linguarum/Drzwi języków otwarte...*, 1960).

Przez całe swoje życie kierował człowieka/ludzką ku wyrwaniu się z labiryntów życia, ale to okazało się zbyt trudne, wręcz niewykonalne, nad czym ubolewał w końcowej fazie swego życia, która również była etapem twórczym

²⁵ Zob. B. Sitarska: *Zadania dydaktyczne z pedagogiki w procesie kształcenia i doskonalenia nauczycieli*, Siedlce 2003. Rozdział zawiera charakterystykę badań własnych (prowadzonych wśród studentów pedagogiki), ich analizę i interpretację.

²⁶ Zob. T. Bieńkowski, *Jan Amos Komeński o nauczaniu i wychowaniu*, Pułtusk 2000, s. 86.

²⁷ Uważał, że do użytku szkolnego można dopuścić teksty antyczne Seneki, Epikteta, Platona i innych pisarzy zajmujących się etyką. Zob. tamże.

(Comenius, 1998; Komeński, 1996: 137). Było to tym boleśniesz dla niego, że Jego wiara w lepszą przyszłość ludzkości była nieograniczona (Dršina, 1909). Ku niej kierował swoje zawiązanie w *Pansofii*, niedokończonym, a więc niespełnionym dziele swojego życia, stanowiącym oświatową ideę całej swojej twórczości. „Tezę Komeńskiego (z perspektywy XXI wieku): było postrzeganie *Pansofii* jako pewnej wewnętrznej struktury świata, człowieka i jego edukacji obecnej w codziennych, obserwowanych faktach, ale ukrytej poza nimi. Tym samym Komeński (...) wchodził na ścieżkę nową, którą dziś nazwalibyśmy strukturalizmem” (Sztobryn, 2016: 31). Przedmiotem swojej pansofii uczynił całokształt nauk o wychowaniu (Piaget, 1996: 438).

Na koncepcję pansofii i pisarstwo pedagogiczne Komeńskiego, ale i ówczesne prądy naukowe, wielki wpływ wywarli współcześni mu myśliciele i filozofowie: Francis Bacon (1561-1626), Tommaso Campanella (1568-1654), Kartezjusz (1586-1650), a zwłaszcza Johann Walentin Andreae (1586-1654) (Szymańska, 2015: 230). Ten ostatni był ulubionym pisarzem Comeniusa, korespondował z nim o powstaniu *Wielkiej dydaktyki*. Zaczepnął z jego pism wiele poglądów pansoficznych i teologicznych. Niemal wszyscy wymienieni wyżej myśliciele mają w swoim dorobku piśmienniczym dzieła kreujące utopijne społeczeństwa, doskonale zorganizowane, rządzone przez światłych i odpowiedzialnych ludzi²⁸.

Koncepcja pansofii Komeńskiego miała charakter dynamiczny, była cały czas w procesie tworzenia, nie była systemem zamkniętym, nigdy nie była gotowa (Sztobryn, 2016: 31; Suchodolski, 1973: XXXIII). Właściwie cały czas można ją było tworzyć, budować, „wypełniać” nową treścią, strukturyzować w każdym czasie i w każdym miejscu, relatywizując ją do tego CZASU i do tego MIEJSCA, miała tym samym charakter otwarty. Może wobec tego, „rozważając” ją z perspektywy czasu, nie jest ona do końca utopią? Może to tylko kwestia teleologiczna i kwestia struktury? To pytania, które dość spontanicznie cisną się do mojej głowy. Wiem przecież, że jest to „wiedza o wszystkim co jest, o sposobach istnienia wszystkich rzeczy oraz o ich przeznaczeniu i pożytku” (Suchodolski, 1973: XXVIII; zob. również: Comenii, 1996: 13-145), że jest to „system, który potrafi ułożyć wszystkie rzeczy obecnych i przyszłych czasów, ukryte bądź ujawnione, w porządku niewzruszonym i faktycznie nie dającym się nigdy złamać” (Komeński, 1964: 556). „W takim ujęciu pansofia jest statycznym systemem wiedzy, rekonstruującym obiektywną rzeczywistość, przenikającym (...) najgłębsze warstwy bytu i pozwalającym na prognozowanie przyszłości” (Sztobryn, 2016: 26). Z tych względów zamysł Komeńskiego miał utopijny i nierealny charakter (tamże).

²⁸ Koncepcja urządzenia świata w pewnym stopniu nawiązywała do dzieł utopistów. Podejmowano wówczas próby stworzenia dzieł obejmujących całość ludzkiej wiedzy. Wśród encyklopedystów tamtej doby wymieniamy się Bacona i Campanellę. Pierwszą encyklopedię napisał nauczyciel Komeńskiego z Heidelbergu (porządkowała wiedzę scholastyczną, wzorowaną na dziełach Arystotelesa), J.H. Alsted. Autorem encyklopedii przyrodniczej, obejmującej świat realny, był leszczyński współpracownik Komeńskiego, Jan Jonston – lekarz, filozof i przyrodznawca. Zob. K. Szymańska, *Kontakty zagraniczne Jana Amosa Komeńskiego (zarys problematyki)*, w: B. Sitarska (red.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, Jan Amos Komeński – jego pedagogika i filozofia, t. II, Siedlce 2015, s. 230; zob. również: St. Helsztyński, *Uczeń Amosa*, Warszawa 1976.

Pansofia – w warstwie formalnej – to część wielkiego, 7-tomowego dzieła, w którym znajduje się najbardziej znana (także studentom) i popularna *Pampædia* (wszechwychowanie)²⁹. Pansofia – w warstwie merytorycznej – stanowi najgłębszy rdzeń, oś strukturalną całości jego dorobku intelektualnego (Sztobryn, 2016: 26). Jean Piaget uważał, że Komeński „ogarnął” całokształt nauk o wychowaniu i uczynił je przedmiotem swej pansofii (Piaget, 1996: 438).

Swoją koncepcję pansofii cenił Komeński bardziej niż ogólne zasady dydaktyki czy metodę nauczania języków obcych. Wykraczała ona poza wiedzę encyklopedyczną XVII wieku. Nie był to tylko zbiór informacji o różnych dziedzinach wiedzy (jak współcześni mu uważali)³⁰, lecz COŚ o wiele głębszego, DZIEŁO o swoistej strukturze. „Światło umysłu na rozjaśnianie wszystkich mroków, które miało ukazać wszystkim ludziom całość rzeczy”. Pedagog wymienił osiem korzyści płynących z pansofii dla człowieka (Bieńkowski, 2000: 88). Wyeksponuję tutaj tylko trzy: „dzięki pansofii wszyscy ludzie mogą dochodzić do wiedzy”, „pansofia tak zbliży języki, że ludzie na całym świecie będą się rozumieli”, „pansofia umożliwi kiedyś jedność całego świata i wszystkich ludzi w postaci Ekumenicznej Rady Narodów (Kvačala, 1902: 299-300).

Długa i żmudna, pełna labiryntów była droga Komeńskiego od ogłoszenia swojej pansofii – wszechwiedzy publicznie, co w jego środowisku wzbudziło wątpliwości i zastrzeżenia. Nawet w Jednocie Brackiej, gdzie współpracowali bracia czescy i polscy, oskarżano teologa o to, że w niedozwolony sposób miesza ze sobą ludzkie i boskie sprawy, a niektórzy we wszechwiedzy widzieli nawet herezję i negację Boga. Z powodu plotek i oszczerstw Komeński został wezwany do złożenia stosownych wyjaśnień przed synodem, który odbył się w Lesznie w 1638 roku. Duchowny przedstawił synodowi pismo wyjaśniające odnośnie nowej świątyni salomonowej, które odzwierciedlało strukturę pansofii – dzieło jego życia (świątynia miała składać się z siedmiu części, tak jak pansofia – z siedmiu dzieł). Od tego czasu zaakceptowano „pansofię” w Jednocie Brackiej, a Bogusław Leszczyński obiecał mu nawet wsparcie w wydaniu pism pansoficznych. Jednak do tego nie doszło, bowiem mecenas wkrótce przeszedł na katolicyzm, a Komeński przyjął zaproszenie do Londynu, gdzie dalej rozwijał swój system (Richter, 2016: 117, 118).

Jana Amosa Komeńskiego w literaturze przedstawia się jako największego i najślawniejszego przedstawiciela siedemnastowiecznego pansofizmu (Fattori, 1974: 99-102; Kvačala, 1892; Schaller, 1962; Vasoli, 1996: 22)³¹. Dla komeniologów nie jest to nowa informacja, iż Komeński spędził jeden z decydujących okre-

²⁹ Tytuły wszystkich siedmiu tomów *Pansofii* znajdzie Czytelnik w: S. Sztobryn, *Wprowadzenie do pansoficznych podstaw pedagogiki Jana Amosa Komeńskiego*, w: B. Sitarska (red.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika: *Jan Amos Komeński – współczesne interpretacje i reinterpretacje jego twórczości*, t. III, Siedlce 2016, s. 26.

³⁰ Laurenberg i jego następcy, 1677; w Kołobrzegu była wówczas średnia szkoła luterańska. Podaję za T. Bieńkowskim, *Jan Amos Komeński o nauczaniu i wychowaniu*, Pułtusk 2000, s. 89.

³¹ Bibliografię prac dotyczących J.A. Komeńskiego podaje Cesare Vasoli, *Encyklopedyzm w XVII wieku*, Warszawa 1966, s. 22.

sów swojej młodości w Herborn³² (zob. Pogoda-Kołodziejak, 2015: 225) i pozo-
stawał pod wpływem innych uczonych, takich jak Alsted, Ratke, Andrea i w okre-
sie pomiędzy Herborn i Heidelbergiem „dojrzewała w nim pewność, że zepsuta
naturę ludzką można odnowić poprzez edukację i radykalną reformę wszystkich
form nauczania i uczenia się oraz niewzruszona wiara w wielki plan encyklope-
dyczny i pansoficzny jako zasadniczy instrument przywrócenia w pokojowy spo-
sób, pierwotnej doskonałości chrześcijańskiej” (Vasoli, 1996: 24). Te idee zawarł
nie tylko na łamach słynnej *Didactica Magna*, ale także we wszystkich swych dzie-
łach (w pismach dotyczących „fizyki”, „w spekulacjach na temat doskonałej „har-
monii świata”, w śmiałych i błyskotliwych intuicjach, ujmujących związki między
ideą, znakiem i słowem; w próbach stworzenia doskonałej metody uczenia się
języków, czy też podstaw języka powszechnego, zdolnego otworzyć wszystkim
ludziom drogę do organicznego, całościowego systemu wiedzy)” (tamże).

Prezentowane przeze mnie treści dotyczące pansofii są mało znane moim
studentom, jak wiele innych interesujących poglądów, których jednak nie sposób
tutaj zaprezentować. Dla nich – zarówno pedagogów, jak i studentów innych kie-
runków – pansofia Komeńskiego jest czymś zupełnie abstrakcyjnym, jedynie zro-
zumiałe jest jej znaczenie: wszechwiedza (greckie), co oznacza „uczyć wszystkich
wszystkiego o wszystkim”. Okazuje się, że wiedza współczesnych komeniologów
o pansofii jest niepełna, fragmentaryczna i niespójna, momentami sprzeczna, bo
i Jego twórczość zawiera kontrowersje i sprzeczności. Wiele sprzeczności i kon-
trowersji można znaleźć w interpretacji twórczości Komeńskiego przez współ-
czesnych komeniologów europejskich i światowych. Wynika to zapewne stąd, że
bariery językowe utrudniają zgłębianie dzieł Komeńskiego i o Komeńskim. Mię-
dzynarodowe konferencje i seminaria nie rozwiązują tego problemu lub rozwią-
zują go tylko pozornie. Nawet obrady prowadzone w języku angielskim stanowią
problem dla ich uczestników ze względu na różny poziom znajomości tego języka.
Marzenie Jana Amosa Komeńskiego o uniwersalnym języku nawet w XXI wieku
jest utopią. Doskonale rozumiał on znaczenie barier językowych dzielących ludzi
i widział w nich podstawę nieporozumień, a nawet bezsilności. Uniwersalny język,
który postulował Jan Amos Komeński, połączyłby badaczy, ludzi w ogóle i uła-
twiłby integrację narodów, którą należałoby rozpocząć od Europy. Osobiście
uważam, że język jest najpoważniejszą barierą, nawet gorszą od barier finanso-
wych, bo zamyka wszelką ludzką komunikację. W przypadku badań komeniolo-
gicznych, dyskusji rozmów oraz słuchania wykładów komunikacja niewerbalna,
do której psychologowie przywiązują tak wielką wagę, nie odgrywa znaczącej roli.

Studentom podoba się Komeński jako pedagog i jako człowiek (bazując
na moich wykładach i polecanej systematycznie literaturze), bardziej niż inni

³² Niemcy dla Komeńskiego były miejscem, w którym otrzymał gruntowne wykształcenie teologiczne i filozoficzne. Studiował w Akademii Nassauensis, która stała się głównym ośrodkiem edukacyjnym członków Kościoła ewangelicko-reformowanego.

Zob. A. Pogoda-Kołodziejak, *Studia Jana Amosa Komeńskiego w Niemczech*, w: B. Sitarska (red.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *Jan Amos Komeński – jego pedagogika i filozofia*, t. II, Siedlce 2015, s. 225.

twórcy systemów dydaktycznych. Cenią go za egalitaryzm (nauka dla wszystkich o wszystkim)³³, za optymizm pedagogiczny, za nowe szkoły, które nie mogą być „mordowniami”, bo nauka może być łatwa i przyjemna, a najważniejsze, aby uczniowie chcieli się uczyć, a nauczyciele potrafili ich motywować do nauki i aby starali się dobrze uczyć i komunikować z uczniami. Lubią Pedagoga za to, że „nakazuje”, aby „nie tylko z książek uczyć się, ale także z ziemi, nieba, dębów i buków”. Doskonale wiedzą, co to znaczy w praktyce edukacyjnej, i w pełni zgadzają się z Uczonym. Rozumieją też zasadę poglądowości, aby zapobiec abstrakcyjności (trzeba pozwolić uczyć się wszystkimi zmysłami, aby mogli wyzwalać emocje), i zasadę stopniowania trudności, aby móc systematycznie „przyswajać wiedzę”. (Sitarska, 2008: 347-356). Studenci reagują na przywiązywanie wagi przez Pedagoga do szkół, książek, wiedzy i wykształcenia. Zapamiętują cytat: „Wiedza to światłość i lekarstwo na wszelkie zło”. Podobają im się to, że ogromną wagę przywiązuje do wykształcenia, uczenia się przez całe życie, bo wiedzą, że to jest wymóg czasów, że inaczej nie da się żyć, funkcjonować we współczesnym świecie, pełnym ambiwalencji i chaosu. Myśliciel Komeński też o takim świecie pisał i dawał ludziom wskazówki, jak żyć, jak poznawać siebie i innych, jak uczyć się permanentnie, bo „całe życie jest szkołą”, a wychowanie i edukacja są najważniejsze, bo – według niego – jest to „sztuka nad sztukami” i ma tutaj miejsce „należyte kształtowanie osobowości ludzi”.

Na kartach swoich podręczników starał się wyjaśniać, że właściwe wychowanie może uczynić każdego człowieka mądrym, cnotliwym i religijnym. Ludzi trzeba kształcić, ale do tego potrzebne są odpowiednie szkoły (liczne), nie tylko dla zamożnych (jak ówczesnie – 1632 r.), z prowadzonymi metodami naturalnymi, niemęczącymi uczniów, nie zaniedbujące wychowania moralnego i nie pomijające wiedzy realnej i konkretnej (bo te, które są, poświęcają czas na łacinę).

Recepcje poszczególnych autorów *Siedleckich Zeszytów Komeniologicznych* różnią się od siebie. Wszyscy są jednak zgodni co do wielkich zasług dydaktycznych tego genialnego pedagoga. Jeśli pojawia się recepcja krytyczna autorów, to dotyczy ona głównie Komeńskiego jako polityka (Wagner, 2012: 27-42). Dużo krytyki pojawia się na temat jego wiary w przepowiednie. W badaniach nie można tego wszystkiego pomijać i my tego nie robimy. W międzynarodowej współpracy komeniologicznej musimy uwzględnić doświadczenia badawcze i wiedzę komeniologiczną każdego kraju i musimy traktować siebie po partnersku.

Teksty autorów *Siedleckich Zeszytów Komeniologicznych* daleko wychodzą poza pedagogikę, mają interdyscyplinarny charakter. Stąd zainteresowanie postacią Komeńskiego uczonych różnych nauk i specjalności. Wszystkie teksty nacechowane są filozofią i pełno jest w nich Boga, bo Komeński, jako teolog, wszystko podporządkowywał Bogu i Pismu Świętemu, jednak, pomijając Boga, CAŁA RESZTA podporządkowana jest CZŁOWIEKOWI (który jest – według niego – miniaturką Boga) ze wszystkimi jego zaletami, wadami i ciągłym dążeniem do

³³ Zob. U. Tyłuś, *Egalitaryzm w poglądach Jana Amosa Komeńskiego*, w: B. Sitarska (red.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, O Janie Amosie Komeńskim i jego poglądach na edukację, t. I, Siedlce 2014, s. 141-148.

doskonałości i szczęścia. Jakie to również nam współczesnym bliskie, niezależnie od światopoglądu! Komeńskiemu – dzięki bezgranicznej wierze w Boga – było i łatwiej (bo jeśli wszystko w doczesnym życiu podporządkowywał Bogu, toteż wydaje się, że umniejszał rolę odpowiedzialności człowieka za swoje czyny, bo „Bóg tak chciał, a my ludzie nic z tym nie możemy zrobić”), i trudniej żyć („trzeba postępować tak, jak chce Bóg”, ale to już doskonałość, bardzo odległa człowiekowi, właściwie niemożliwa do osiągnięcia; możemy tylko do niej dążyć). W wielu miejscach swoich dzieł pisał jednak, że wszystko – tak naprawdę – zależy od nas, ludzi, tylko po prostu o tym nie wiemy. „Bóg nie chce rządzić nami bez nas, ani dobrych rad podszeptować bez udziału naszej zaradności. (...) Dzieła Boże w nas dokonywane wymagają naszego współdziałania” (Komeński, 1964: 497). Jan Amos Komeński łączy w swoich dziełach wątki średniowieczne, religijne z nowożytnymi i świeckimi (zob. Sztobryn, 2006: 60).

Jan Amos Komeński żył w epoce baroku, która wywarła wpływ na jego twórczość, na pojmowanie świata i kosmosu. Jego wizja świata i antropologia wyrastały z tradycji antycznej i średniowiecznej. „W człowieku jest wszystko, jako w mikrokosmosie” – pisał w *Wielkiej dydaktyce* (Komeński, 1656: 190). Dysponował niewątpliwie średniowieczną wizją kosmosu, którego centrum stanowi nieruchoma Ziemia. „Z pewnością uczony interesował się współczesną sobie nauką, jednakże na jego wizji świata zaciążyła zwłaszcza teologia i głęboka wiara w harmonijne ukształtowanie wszechświata przez Boga” (Borkowski, 2012: 236). Nowe koncepcje traktowano wówczas jako zagrażające dotychczasowej wizji świata, ale też łaadowi moralnemu czy politycznemu. Świat w epokach dawnych „pojmowany był jako księga zapisana tajemnym szyfrem Boga, więc wiedzę najwyższą posiadał ten, kto potrafił zapis ten odczytać. Do tego potrzebne było wszechstronne wykształcenie, znajomość Pisma Świętego i sprawność umysłu” (tamże). „Dla wielu myślicieli barokowych szczególnie cenną umiejętnością było odszyfrowywanie i tworzenie symboli, które przybliżały człowiekowi dobroć i wszechmoc Stwórcy” (Borkowski, 2012: 236-237).

Za najważniejsze „rzeczy” w życiu człowieka Komeński uważał: filozofię, politykę i religię („dla człowieka oznaczają wszystko”), bo rozum zapewnia mu mądrość, rozsądna polityka skutkuje pokojem, zaś religia gwarantuje łaskę Najwyższego. Najważniejsze bowiem „sprawy ludzkie” to: mądrość rozumu, pobożność serca i spokój życia. Filozofia, religia i polityka poszukują ich, utrzymują je i rozwijają (Suchodolski, 1979: 86). Jeśli zaś chodzi o antropologię Komeńskiego, to Roman Mnich wskazuje na jej pedagogiczny charakter. Nauka o człowieku staje się nauką o wychowaniu, a jego koncepcja człowieka jest koncepcją nieustającego „kształtowania” się każdego z nas. (Mnich, 2010: 103). Antropologia Komeńskiego w swojej treści jest antropologią egzystencjalną, w pierwotnym znaczeniu tego słowa (egzystencja jako istnienie)³⁴. W swojej formie nauka o człowieku jest emblematyczna i zarazem symboliczna, ponieważ przedstawia człowieka w świecie

³⁴ R. Mnich, *Antropologia Jana Amosa Komeńskiego*, w: B. Sitarska, R. Mnich (red.), *Jan Amos Komeński w kontekście kultury i historii europejskiej XVII wieku*, Studia Comeniana Sedlcensia, t. III, Siedlce 2010, s. 103, 104.

symboli, a jego życie ujmuje jako związek symboliczny z Bogiem, przyrodą i społeczeństwem (tamże: 104).

Wielką rolę w „naprawie świata” przypisywał Komeński ludziom na stanowiskach, profesorom. Zawsze chodziło mu o pojednanie walczącego świata, który zjednoczyłby się w filozofii i religii, wiedzy i wierze, na fundamencie chrześcijaństwa. Chodziło mu o urzeczywistnienie pokoju w Europie. Swoje „studium irenium” nazywa ciężkim labiryntem („całe życie jest labiryntem”), a krzyż i miecz nie dadzą się pogodzić, i to jest niezgodne z duchem i życiem chrześcijańskim (Sitarska, 2012: 132). Jego pedagogicznych koncepcji nie można rozpatrywać bez uwzględnienia ich filozoficzno-światopoglądowych fundamentów (Muszyński, 2010: 164). Edukacja jest dla Komeńskiego posłannictwem, którego podstawy znajduje w ideałach, ale jednocześnie jest także społeczną praktyką, której skuteczność może zapewnić jedynie znajomość świata, rzeczy, zjawisk i procesów, w obrębie którego ma być ona uprawiana (tamże).

O Komeńskim wiele już napisano i zinterpretowano jego dzieła i poglądy. Pojawiło się wiele dzieł o jego życiu i twórczości w każdym kraju, gdzie był znany, i wydawałoby się, że już wszystko zostało zbadane. Nic bardziej mylącego! Jest jeszcze wiele obszarów nietkniętych, bo okazuje się, że Komeński zajmował się wszystkim, „dotykał” w swojej twórczości wszystkich obszarów życia człowieka; wszystkich zjawisk zachodzących w świecie. „Śledził” człowieka od poczęcia poprzez wszystkie swoje oryginalne szkoły na przestrzeni całego życia aż po śmierć („całe życie jest szkołą”). Poza tym w Jego twórczości jest wiele sprzeczności, wiele poglądów wzbudza kontrowersje i wiele poglądów zmienia się na przestrzeni jego życia i twórczości (nawet w tym samym dziele lub w innym można przeczytać zupełnie coś innego na ten sam temat). Prawdą jest, że Jego poglądy ewoluowały, zresztą podobnie jak nas wszystkich (to wynik naszego rozwoju, wiedzy i postaw). Przykładem mogą być jego poglądy na edukację (inne w *Wielkiej dydaktyce*, a inne w *Pampaedii*). Idee, jakie Komeński wyartykułował w dziedzinie teologii, filozofii, politologii i pedagogiki, są nadal aktualne i niewyczerpane (Fritsch, 2012: 22). Nadal jest jeszcze wiele pism Komeńskiego nieprzetłumaczonych i czeka na odczytanie. W tej kwestii pozostaje jeszcze wiele do zrobienia w prawie wszystkich krajach i językach europejskich (tamże).

W Polsce, Europie i na świecie jest coraz więcej badaczy zainteresowanych tym wielkim myślicielem. Można śmiało powiedzieć, że to renesans Komeńskiego i jego postępowych idei. Stanowi fenomen ludzkiego umysłu w kilku wymiarach równocześnie (Muszyński, 2012: 69-71).

Moi studenci nie tylko słuchają wykładów o Komeńskim. Niektórzy podejmują prace magisterskie o Komeńskim, a także z dziedzin, w których został uznany przez współczesnych uczonych za prekursora: z andragogiki i gerontologii. Interesuje ich bardzo koncepcja edukacji nieustającej (tekst w II tomie SZK: Dymek, 2015: 157-164) i Jego niezwykle życie i twórczość (w tym tomie IV, Borychowska, 2017).

Jan Amos Komeński jest postacią niepowtarzalną, wciąż żywą wśród nas, inspirującą do poszukiwań i zmuszającą do refleksji.

Bibliografia

- Bieńkowski Tadeusz, *Jan Amos Komeński o nauczaniu i wychowaniu*, Pułtusk 2000.
- Borkowski Andrzej, *Poznawcze i dydaktyczne funkcje symboli w dziełach Jana Amosa Komeńskiego*, [w:] B. Sitarska, R. Mnich (red.), *Jan Amos Komeński a Europa XVII wieku*, Studia Comeniana Sedlcensia, t. IV, Siedlce 2012.
- Comenii Johannis Amos, *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*, Praha 1996, t. II.
- Comenius Johann Amos, *Unum necessarium. Das Einzig Notwendige*, Haarlem 1998.
- Fattori Marta, *Comenio. Opere*, Torino 1974.
- Fijałkowski Adam, *Tradycja i nowatorstwo w Orbis sensualium pictus Jana Amosa Komeńskiego*, Warszawa 2012.
- Florczykiewicz Janina, *Drogi prowadzące do wiedzy o człowieku i otaczającym go świecie w twórczości Jana Amosa Komeńskiego*, [w:] B. Sitarska (red.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *Jan Amos Komeński – współczesne interpretacje i reinterpretacje jego twórczości*, t. III, Siedlce 2016.
- Grzegorzycz Barbara, *Nauczyciel Jana Amosa Komeńskiego*, [w:] B. Sitarska (red.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *O Janie Amosie Komeńskim i jego poglądach na edukację*, t. I, Siedlce 2014.
- Helsztyński Stanisław, *Uczeń Amosa*, Warszawa 1976.
- Jarczykowa Mariola, *Jan Amos Komeński jako przewodnik życia młodzieży*, [w:] B. Sitarska (red.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *O Janie Amosie Komeńskim i jego poglądach na edukację*, t. I, Siedlce 2014.
- Komeński Jan Amos, *Wielka dydaktyka*, wstęp i komentarz B. Suchodolski, Wrocław 1956.
- Komeński Jan Amos, *Jedynie konieczne/Unum necessarium*, Wrocław 1996.
- Komeński Jan Amos, *Pampaedia*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973.
- Komeński Jan Amos, *Pisma wybrane*, wyd. I, oprac. B. Suchodolski, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964.
- Komeński Jan Amos, *Szkoła zabawą, czyli żywa encyklopedia, to jest sceniczna praktyka bramy języków*, [w:] *Pisma wybrane*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964.
- Komeński Jan Amos, *Świat w obrazach rzeczy dostępnych zmysłom*, wstęp i przekład A. Fijałkowski, Warszawa 2015.
- Komeński Jan Amos, *Wielka dydaktyka*, wstęp i komentarz B. Suchodolski, Wrocław 1956.
- Konior Alojzy, *Miłość o Komeńskim*, „Przyjaciel Ludu”, Zeszyt I-II, Leszno 2015.
- Korthaase Werner, *Wiele ze swoich najważniejszych dzieł napisał Komeński w Polsce*, [w:] B. Sitarska, R. Mnich (red.), *Jan Amos Komeński a kultura epoki baroku*, Studia Comeniana Sedlcensia, t. I, Siedlce 2007.
- Kupisiewicz Czesław, *Szkice z dziejów dydaktyki*, Kraków 2010.

- Kvačala J., *Johann Amos Comenius*, Berlin-Leipzig-Wien 1892.
- Lischewski Andreas, *Schulort und Schulraum vor den Herausforderungen des sozialen Wandels. Die comenianischen Erwägungen zum »locus scholae« im Horizont frühneuzeitlicher Entwicklungen*, „*Studia Comeniana Et Historica*”, 37 (2017).
- Matuszewski Adam, *Korespondencja Cypriana Kinnera z Janem Amosem Komeńskim*, [w:] *Jan Amos Komeński i jego korespondencja z Cyprianem Kinnerem z Elbląga 1642-1648/Jan Amos Comenius and Correspondence with Cyprian Kinner from Elbing 1642-1648*, transkrypcja oraz tłumaczenie angielskie i polskie ze wstępem, przypisami i bibliografią W.J. Hitchensa, A. Koniora, A. Matuszewskego, J.T. Younga, Sheffield-Warszawa-Lesno 2017.
- Mnich Roman, *Antropologia Jana Amosa Komeńskiego*, [w:] B. Sitarska, R. Mnich (red.), *Jan Amos Komeński w kontekście kultury i historii europejskiej XVII wieku*, *Studia Comeniana Sedlcensia*, t. III, Siedlce 2010.
- Muszyński Heliodor, *Komeńskiego koncepcja szkoły*, [w:] B. Sitarska (red.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *O Janie Amosie Komeńskim i jego poglądach na edukację*, t. I, Siedlce 2014.
- Muszyński Heliodor, *Metodologiczne podstawy twórczości Jana Amosa Komeńskiego*, [w:] B. Sitarska (red.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *O Janie Amosie Komeńskim i jego poglądach na edukację*, t. I, Siedlce 2014.
- Muszyński Heliodor, *Myśl Komeńskiego w świetle współczesnej pedagogiki*, [w:] A. Konior (red.), *Jan Amos Komeński i bracia czeszy w 380. rocznicę przybycia do Leszna (1628-2008)*, Lesno 2009.
- Ploch Leszek, *Edukacja do działań twórczych osób z niepełnosprawnościami w poglądach Jana Amosa Komeńskiego*, [w:] B. Sitarska (red.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *Jan Amos Komeński – jego pedagogika i filozofia*, t. II, Siedlce 2015.
- Pogoda-Kołodziejak Adriana, *Studia Jana Amosa Komeńskiego w Niemczech*, [w:] B. Sitarska (red.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *Jan Amos Komeński – jego pedagogika i filozofia*, t. II, Siedlce 2015.
- Richter Manfred, *Jan Amos Komeński. Zarys życia i działalności*, *Colloquia Litteraria Sedlcensia*, t. XIX, Siedlce 2016.
- Schaller K., *Pädagogik des Johaann Amos Comenius und die Anfänge der pädagogischen Realismus im 17. Jahrhundert*, Heidelberg 1962.
- Sitarska Barbara, *Dlaczego Jan Amos Komeński wciąż żyje wśród nas?*, [w:] B. Sitarska, R. Mnich (red.), *Jan Amos Komeński w kontekście kultury i historii europejskiej XVII wieku/Jan Amos Komenský im Kontext der Europäischen Kultur und Geschichte des 17. Jahrhunderts*, *Studia Comeniana Sedlcensia*, t. III, Siedlce 2010.
- Sitarska Barbara, *Zasada poglądowości w edukacji bez granic – dawniej i dziś*, [w:] P. Bury, D. Czajkowska-Ziobrowska (red.), *Edukacja bez granic – mimo barier. Przestrzeń tworzenia*, seria: Edukacja XXI wieku, Poznań 2008.

- Sitarska Barbara, *Humanizm Jana Amosa Komeńskiego*, [w:] B. Sitarska (red.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *O Janie Amosie Komeńskim i jego poglądach na edukację*, t. I, Siedlce 2014.
- Sitarska Barbara, *Jan Amos Komeński prekursorem idei edukacji całościowej*, [w:] B. Sitarska, R. Mnich (red.), *Jan Amos Komeński a kultura epoki baroku/Johan Amos Comenius und die Kultur des Barock*, *Studia Comeniana Sedlcensia*, t. I, Siedlce 2007.
- Sitarska Barbara, *Wychowanie i samowychowanie w myśli filozoficznej Jana Amosa Komeńskiego*, [w:] B. Sitarska (red.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *O Janie Amosie Komeńskim i jego poglądach na edukację*, t. I, Siedlce 2014.
- Sitarska Barbara, *Johan Amos Comenius als Vorkämpfer der Idee der lebenslangen Bildung*, [w:] B. Sitarska, R. Mnich, M. Richter (red.), *Werner Korthaase – badacz Jana Amosa Komeńskiego*, *Studia Comeniana Sedlcensia*, t. II, Siedlce 2009.
- Sroczyński Wojciech, *Jan Amos Komeński – teolog, filozof, pedagog, polityk*, [w:] B. Sitarska (red.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *Jan Amos Komeński – współczesne interpretacje i reinterpretacje jego twórczości*, t. III, Siedlce 2016.
- Stötzner P., *Ratichianische Schriften*, [w:] *Geschichte der Erziehung*, Berlin 1958.
- Suchodolski Bogdan, *Komeński*, Warszawa 1979.
- Suchodolski Bogdan, *Wstęp i komentarz*, [w:] Jan Amos Komeński, *Pampaedia*, Wrocław 1979.
- Szkoła macierzyńska czyli Program rozumnego wychowania dzieci w pierwszych sześciu latach Jana Amosa Komenskigo w przekładzie Karola Banszela*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Amosa Komeńskiego w Lesznie, Leszno 2017.
- Sztobryn Sławomir, *Historia wychowania*, [w:] B. Śliwerski (red.) *Pedagogika. Podstawy nauk o wychowaniu*, t. I, Gdańsk 2006.
- Sztobryn Sławomir, *Jan Amos Komeński (1592-1670) jako przedstawiciel nowożytnej filozofii wychowania*, [w:] B. Sitarska (red.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *Jan Amos Komeński – jego pedagogika i filozofia*, t. II, Siedlce 2015.
- Sztobryn Sławomir, *Wprowadzenie do pansoficznych podstaw pedagogiki Jana Amosa Komeńskiego*, [w:] B. Sitarska (red.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *Jan Amos Komeński – współczesne interpretacje i reinterpretacje jego twórczości*, t. III, Siedlce, 2016.
- Szymańska Kamila, *Kontakty zagraniczne Jana Amosa Komeńskiego (zarys problematyki)*, [w:] B. Sitarska (red.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *Jan Amos Komeński – jego pedagogika i filozofia*, t. II, Siedlce 2015.
- Tyłuś Urszula, *Egalitaryzm w poglądach Jana Amosa Komeńskiego*, [w:] B. Sitarska (red.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *O Janie Amosie Komeńskim i jego poglądach na edukację*, t. I, Siedlce 2014.
- Vasoli Cesare, *Encyklopedyzm w XVII wieku*, Warszawa 1966.
- www.comenius.uph.edu.pl

Barbara Sitarska

University of Natural Sciences and Humanities in Siedlce
Faculty of Humanities

Instead of *Introduction*. Perception of John Amos Comenius by myself and by the authors of *Siedlce Comeniological Research Bulletins, Pedagogy series*

All that John Amos Comenius writes about in his works
attracts my attention at every point of the work.
It is often true that I open a random book at a random page
and start reading... forgetting about everything.
IT 'S A PHENOMENON!

Barbara Sitarska

The text presents the author's own perception of John Amos Comenius and a summary of perceptions by the authors of *Siedlce Comeniological Research Bulletins*. It is a specific journey from indifference and ignorance of John Amos Comenius, through interest of this character, to conducting research, analyses and interpretations. The perception of Comenius can be described as evolucional: from fascination to "normality"¹.

I show Comenius as a prominent Thinker and an ordinary human being with all his advantages and disadvantages, far from being perfect. Like all people, he experienced powerlessness and despair, and a feeling of continuous living in labyrinths, the need to leave them and to lead students out of school labyrinths ("school is the biggest labyrinth") and all people at every stage of their life, according to his own idea of life-long education ("whole life is school"). His faith in people was as strong as his faith in God. "All that the world has refers to God and to man". It influenced all his life and writings. Like nobody before in his epoch he could "mix human and divine matters together in an illicit way" (here, we are

¹ The text contains heterogeneous narrative. On the background of my personal journey to the knowledge of John Amos Comenius, I presented my own perception of the Thinker, and the perception by the authors of *Siedlce Comeniological Reserach Bulletins*, in all the four volumes. I made a summary of all our comeniological activity. My "journey" contains biographical motifs and it does not lack emotional background. On the basis of this personal narrative, "scientific" narrative appears. The mixture of styles in my text arises from the need to show the process of gaining knowledge of Comenius, where emotional involvement and motivation determine all the actions, as well as motivate others to do it.

talking about pansophia)². His faith in good upbringing (upbringing is an “art of arts”) and education was supposed to work miracles for mankind. He paid great attention to man’s self-discovery and taught how to be friends to one another. He believed that he would lead mankind out of the gloom, labyrinths and darkness. He loved his homeland – Bohemia over all, and this love determined all his political activities³. He believed in prophecies and his visions gave him faith in liberation of his homeland from the emperor’s and the pope’s tyranny.

In his writings, he could use other scholars’ ideas and views, and base on them and their works. He was ambitious and persistent in his work. He tried to start cooperation with other scholars of his epoch, whose knowledge and writings he “took by the handful”. His collaborators and friends at the same time introduced “new quality” into his life and writings. The pedagogue was not only a “teacher of the nations”, but also – as the head teacher of the secondary school in Leszno – taught students, but he didn’t teach as he was taught himself”, and it was positive and innovative.

The pedagogue had great creative and writing abilities. He wrote spontaneously, with astonishing ease. He was the “sun of Leszno”. He had enormous pull among other scholars, as well as faith in success, mainly in the field of education. He believed in a better future for himself and the whole mankind; he encouraged European nations’ integration and a universal language.

In his writings, he put universal schools, universal books (“who desires knowledge should love books more than gold and silver”) and universal knowledge on a pedestal. He wrote a lot about tolerance, but he did not tend to be tolerant himself (which is proved by his correspondence with Cyprian Kinner from Elbląg)⁴.

In the description of my own perception of Comenius, I wrote a lot about pansophia, an extraordinary idea, which came true throughout his life and determined the objectives and directions of his actions, which was the “axial idea of the whole of his writings” (Sztobryn, 2006; 2015; 2016)⁵ and an original, not fully accomplished life WORK by the Pedagogue, Theologian and Philosopher. The perceptions by the authors of *Siedlce Comeniological Research Bulletin* prove that

² See M. Richter, *Jan Amos Komeński. Zarys życia i działalności*, Colloquia Litteraria Sedlcensia Series, vol. 19, Siedlce 2016, p. 117.

³ I learned a lot about Comenius, his life and writings, political activities, his personality from his student, Kryspin Obuwnik, who owed Comenius a lot, spent all his life near him, and treated him like his Master. See St. Helsztyński, *Uczeń Amosa*, Warszawa 1976.

⁴ I learned more about Comenius thanks to studying: A. Matuszewski, *Korespondencja Cypriana Kinnera z Janem Amosem Komeńskim*, In: *Jan Amos Komeński i jego korespondencja z Cyprianem Kinnerem z Elbląga 1642-1648/Jan Amos Comenius and Correspondence with Cyprian Kinner from Elbing 1642-1648*, Sheffield-Warszawa-Leszno 2017, p. 33; Transcription and English and Polish translations with an introduction, footnotes and bibliography: Wiliam J. Hitchens, Alojzy Konior, Adam Matuszewski, John T. Young

⁵ I mainly learned about Comenius’ pansophia from the texts by Sławomir Sztobryn, published in *Siedlce Comeniological Research Bulletins* and other available sources and analyses.

See S. Sztobryn, *Jan Amos Komeński (1592-1670) jako przedstawiciel nowożytnej filozofii wychowania*, in: B. Sitarska (ed.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, Siedlce 2015; S. Sztobryn, *Wprowadzenie do pansoficznych podstaw pedagogiki Jana Amosa Komeńskiego*, In: B. Sitarska (ed.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, Siedlce 2016.

they notice pansophia is a “basic philosophical category of his system” (Sroczyński, 2016: 44-45). I emphasized the opinion that John Amos Comenius has been acknowledged in the literature to be the greatest and the most famous representative of the 17th-century pansophism (Fattori, 1974: 99-102; Kvačala, 1892; Schaller, 1962; Vasoli, 1996: 22)⁶.

In the text it is emphasized that a lot of Comenius’ writings have not been translated yet and they are still waiting to be read out. There is still a lot to do in this field in almost all the European countries and languages. I present a thesis that states that both in Poland, Europe and outside it we can presently observe a renaissance of Comenius and his innovative ideas⁷. I support Prof. Muszyński’s thought that the Thinker is an example of a phenomenon of human mind in several dimensions at the same time.

In their perceptions, the authors write that Comenius treated Poland like his second HOMELAND, and Leszno – like his HOME town. It is more and more often stated, however, that in fact he treated Poland like his temporary “home-land”, and his thoughts and his heart were with the Czech people all the time⁸. He kept thinking about his homeland... and I understand that.

My personal journey is presented in the context of lectures of *didactics* about didactic systems (also about J.A. Comenius’ “system”)⁹ and their great creators (including J.A. Comenius) (Kupisiewicz, 2010: 49) for the university assistants (long time ago) and students of *Education Studies* and other disciplines. The listeners’ perception may have enhanced my interest of Comenius and the need to gain knowledge and conduct research within successive statutory subjects (the first mutual one within the successful cooperation with Ass. Prof. Roman Mnich, PhD, a philologist).

The year 2007 was a breakthrough in this field. Dr Werner Korthaase from Berlin, a research scientist and organizer of comeniological research in his home town and all over Europe, an honourable president of German Comeniological Association¹⁰, inspired us to organize the first International Seminar of John

⁶ Bibliography of writings concerning J.A. Comenius is provided by Cesare Vasoli in: *Encyklopedyzm w XVII wieku*, Warszawa 1966, p. 22.

⁷ It is proved by international seminars and conferences of John Amos Comenius in the Czech Republic (Prague), Holland (Naarden), Germany (Alfter near Bonn), Poland (Leszno, Siedlce). They have been attended by comeniologists from all over Europe and Japan, including myself. I mean events which have taken place since 2007 until the present.

⁸ One of the delusive and false Comenius’ political activities was his hope that Swedish King Charles Gustaf and Rákóczi of Transylvania, having invaded Poland, would enable the Czech Brethren to return to their homeland. His disappointment about this matter and the negative political consequences of this approach made him leave Leszno for the Netherlands, although most of his compatriots returned to Leszno. See St. Helsztyński, *Uczeń Amosa*, Warszawa 1976, p. 15.

⁹ Czesław Kupisiewicz called J.A. Comenius’ system the first great didactic system, as the Thinker created “firm foundations for the edifice of modern didactics and its first system, in which he described it as an art of teaching”. Didactics was not a science yet.

See Cz. Kupisiewicz, *Szkice z dziejów dydaktyki*, Kraków 2010, p. 49.

¹⁰ On 5th May we are going to commemorate the 10th anniversary of Werner Korthaase’s death. We dedicated to him Volume two of *Studia Comeniana Sedlcensia: Werner Korthaase – badacz Jana Amosa Komeńskiego/Werner Korthaase als Comeniusforscher*, Barbara Sitarska, Roman Mnich, Manfred Richter (eds), Siedlce 2009, pp. 364.

Amos Comenius at the University of Natural Sciences and Humanities in Siedlce (former Siedlce University). It was followed by another two seminars (in 2009 and 2010). Werner Korthaase was an enthusiast of Comenius and he inspired this enthusiasm in us, which has remained unchanged¹¹.

In the international Comeniological Seminars organized together with Prof. Roman Mnich, lectures by comeniologists from the following countries were delivered: the Czech Republic (Prague, Uherský Brod, Brno, Přerov), Germany (Berlin, Bamberg, Munich), Republic of Slovakia (Banská Bystrica), Poland (Leszno, Poznań, Łódź, Warsaw, Lublin). The seminars were attended by prominent professors, among others: Andreas Fritsch, Jiří Beneš, Maria Bečková, Ivo Pospíšil, Erwin Schadel, Martin Golema, Markéta Klovová, Věra Schifferová, Sławomir Sztobryn, Adam Fijałkowski, Heliodor Muszyński, Mariola Mikołajczak, Wojciech Mikołajczak, Genowefa Koć-Seniuch, Sławomir Sobieraj, Danuta Szymonik, Jerzy Kunikowski, Kazimierz Żegnałek, Marek Wagner, Romuald Kalinowski. The pedagogue and clergyman Manfred Richter from Berlin and Gertruda Paciorek, PhD, the German translator, were present at each of the seminars, too. We were also able to listen to the lectures by representatives of museums: Petr Zemek, PhD (Uherský Brod), Kamila Szymańska, PhD (Leszno), Frantisek Hýbel, PhD and Malon Lubor (Přerov).

Our research brought about publishing the series *Studia Comeniana Sedlcensia*, and four years later *Siedlce Comeniological Research Bulletins*, Pedagogy series. Volume two of *Studia Comeniana Sedlcensia* (Barbara Sitarska, Roman Mnich, Manfred Richter (eds.), Siedlce 2009) was dedicated to Werner Korthaase. A copy of it was presented to the Werner Korthaase Library in Alanus Hochschule/near Bonn, submitted to the organizer of the Prof. Andreas Lischewski international conference. A copy of Volume three of *Siedlce Comeniological Research Bulletins* (Barbara Sitarska (ed.), Siedlce 2016) was also submitted to the library. The conference enhanced the comeniological cooperation of the German, Poles and Czechs. A common conference of the 21st-century comeniology and its challenges was hoped to be organized at Siedlce University, and the series *Studia Comeniana Sedlcensia* was hoped to reappear. Within a Ministry project of John Amos Comenius a few years ago, we were designing an international Lexicon, and the *Bulletins* were supposed to constitute its foundation, as they contain broadly developed comeniological entries. The idea of the lexicon hasn't come true yet, although there are already strong premises to believe it will.

Siedlce Comeniological Research Bulletin, Pedagogy series is just seemingly a separate segment of comeniological research and activity at our university, in Poland and in Europe. Since 2014, a volume of monograph by many authors has been published annually. It was Prof. Andreas Fritsch, the then president of German Comeniological Association, who encouraged us to publish a regular "journal" in Siedlce, even a small one, which would mark the systematicity of our

¹¹ See more at: www.comenius.uph.edu.pl

research of Comenius. Together with Prof. Roman Mnich, we reacted positively to that inspiration.

The idea of a small publication of *Siedlce Comeniological Research Bulletins* emerged, which would emphasize the systematicity of Comeniological research at our University of Natural Sciences and Humanities in Siedlce, and show its results on the background of similar research conducted in other Comeniological centres in Poland and Europe. I started to think about such a publication as a pedagogue, and my colleagues Prof. Roman Mnich and Prof. Andrzej Borkowski were supposed to start work on the series of Philology and Philosophy. We keep talking about the idea with Prof. Mnich and it is still open.

In this great undertaking, which *Siedlce Comeniological Research Bulletins* are, the point was "to research some more detailed issues appearing in very rich Comenius' writings and make them available to the contemporary reader in the form of broadly analyzed entries. The reader would not only find a historical picture of the culture and science of the 17th century, but also the problems of modern education reflected like in a mirror"¹². The publication has already taken its place in the current of European research of John Amos Comenius.

In the text, I make an attempt to analyze my own perception of John Amos Comenius and his writings, using my own published texts and the perception of the Thinker – in a global depiction – by the authors of *Siedlce Comeniological Research Bulletins*. I point out the interdisciplinary character of the analyzed comeniological entries and their range which reaches far beyond *pedagogy*. Therefore, the authors were not only pedagogues, but also philosophers, philologists, historians of education and historians. We cannot talk about "segmented" comeniology: pedagogical, philosophical, philological or historical. Single-sided or single-disciplinary perceptions of Comenius would not be possible. *Comeniology* as a branch of knowledge does not exist in dictionaries or encyclopedias yet, it is only used in publications by the scientists who deal with John Amos Comenius, his life and writings.

I summarize the issues described by the authors in the successive volumes of the work¹³. The authors chose them according to their interests and within their own research consistent with their branches and disciplines. As the editor of the SERIES, studying Comenius' works and their analyses, I tried to make the task easier for them, suggesting comeniological entries to analyze. My suggestions were usually accepted unchanged or they were modified by the authors. They were made more general, concerning Comenius as a pedagogue, philosopher, theologian, or politician; his life and writings, his precursory ideas (in the authors' perception) in branches of knowledge and educational concepts (nursery, life-long, special, school); understanding different types of education (humanistic,

¹² From Prof. Sławomir Sztobryn's review of Vol. 2 of *Siedlce Comeniological Research Bulletins*, Pedagogy series, *Jan Amos Komeński – jego pedagogika i filozofia*, edited by Barbara Sitarska, Siedlce 2015 (p. 4 of the cover).

¹³ Detailed subject matter of the comeniological entries in each volume of *Siedlce Comeniological Research Bulletins* is presented in part three of the volume: Authors and publications of Volume one, two and three in Polish, English and German.

natural, mathematic, linguistic, musical, artistic and defense); Comenius' didactics and school, and the methodological foundations of his works. The authors wrote about Comenius' humanism and egalitarianism, education and self-education, human dignity and the ethos of creative work, symbols and symbolism in his writings, but also freedom, responsibility and identity in his views.

A lot of texts described Comenius' teacher and students, and the methods and rules of teaching which he suggested in his writings, but also the child in the context of the family. The Pedagogue was referred to as a guide of youth and their free time and right to learn were written about. The topic of book appeared, as did the subject of communication in teaching in the Thinker's writings. Security of man was analyzed as a timeless value, as were the foundations of defense education in his writings. The subject of the disabled appeared in the context of education for creative activities, and their spirituality.

In *Siedlce Comeniological Research Bulletins* much space is devoted to philosophical-pedagogical entries of general nature, serving as a foundation for all the analyses; comeniological entries. These are pansophic foundations of education study, modern philosophy of education and Comenius as its representative. Much space is devoted to man and ways leading to knowledge of him and of the surrounding world; man's ways leading to knowledge of himself (self-knowledge) and ways leading to universal light as the way out of the labyrinths. Comenius' man appeared as a "free user of the world".

My intention was also to present in each volume Comenius' biography of the period of his stay in Poland, in Leszno, his citizenship and his works he wrote here¹⁴, his scientific activity and foreign contacts, as well as the school system in Leszno of his times. The Czech Brethren's files in Poznań Museum were analyzed, as was their meaning for comeniological research. Volume four (2017) presents the perception of Comenius and the Czech Brethren in Leszno. This topic was undertaken every year by Kamila Szymańska from Leszno and Adam Podsiadły.

This year (2017) we are pleased to present Volume four of *Siedlce Comeniological Research Bulletins*, PEDAGOGY series. The present volume is entitled *Contemporary perceptions of John Amos Comenius* and is composed of two parts: *Polish perceptions of John Amos Comenius* and *European perceptions of John Amos Comenius*.

Part one of the volume about Polish perceptions of Comenius contains texts by authors from Poland, mainly from the University of Natural Sciences and Humanities in Siedlce. Their topics are varied and concern more detailed and specialist, still interdisciplinary issues. Polish perceptions are opened with a text by Sławomir Sztobryn, presenting 20th-century Polish perception of John Amos Comenius' pedagogy. On its background, more detailed and specialist philosophical perceptions are presented: *John Amos Comenius' pedagogical thought as a foundation for the development of humanistically-oriented education* by Janina

¹⁴ W. Korthaase, *Wiele ze swoich najważniejszych dzieł napisał Komeński w Polsce*, in: *Jan Amos Komeński a kultura epoki baroku*, Studia Comeniana Sedlcensia, vol. 1, edited by B. Sitarska and R. Mnich, Siedlce 2007, pp. 297-302.

Florczykiewicz; *The gift of spiritual value in the course of life of disabled students in the interpretation of John Amos Comenius' ideas* by Leszek Ploch; *The Babel Tower and the labyrinth – symbolic visualizations of journey in John Amos Comenius' works in the context of Baroque culture* by Andrzej Borkowski; *Communication in education* by Barbara Grzegorzczak; *The right to learn* by Renata Matysiuk; *Defense education in John Amos Comenius' writings* by Małgorzata Wiśniewska. There is also a perception by a pedagogy student, Anna Borychowska, about John Amos Comenius' life and writings. Part one of the volume is closed with a text by Barbara Grzegorzczak: *If John Amos Comenius lived in our times*. Not all the texts I planned for this part of the volume have been accomplished. We failed to publish texts about school maturity of children in John Amos Comenius' perception or about defense education.

The Polish texts published so far in *Siedlce Comeniological Research Bulletins* are dominated with fascination of John Amos Comenius and his works, his all-embracing erudition and liberality as well as innovativity of his pedagogical and didactical views. His colourful language ("he wrote with much ease") lets us read his works with great interest and fascination. There are texts analyzing the reasons why John Amos Comenius is still alive and what would happen if John Amos Comenius lived in our times. The authors emphasize his greatness and uniqueness, the ability to "combine medieval, religious and modern realistic and secular motifs". Comenius seems to be less original in the methodology of teaching foreign languages (scholars already dealt with this matter many years before him) or in the concept of moral education. Almost all the authors emphasize the Pedagogue's humanism and the need to democratize education, which he strengthened and proved in his pedagogical works.¹⁵

Much less space in the *Bulletins* is devoted to Comenius as a theologian, although there are such attempts of perception. They prove that Comenius did not create any religious doctrine, nor did he define the spirituality of his religious group. His theological views¹⁶ were "deduced by the authors from the ideas of reformed church he accepted, but first of all from Hussitism" (Sroczyński, 2016: 43). All the texts are overwhelmed with the Master's philosophy, to different extent depending on the title), although Comenius did not consider himself to be a philosopher *sensu stricto* (see Comenius, 1998; Komeński, 1996: 18,144).

For the first time in *Siedlce Comeniological Research Bulletins* interest of perceptions of John Amos Comenius has appeared not only among Polish authors, mainly from the Faculty of Humanities of our University, but also among European authors. The main merit here seems to be our website: www.comenius.uph.edu.pl as well as popularizing the ideas included in *Siedlce Comeniological Research Bulletins*, Pedagogy series around Europe by members of the large Scientific Council. I would like to thank Prof. Janina Florczykiewicz of

¹⁵ Learn more in: S. Sztobryn, *Historia wychowania*, In: B. Śliwowski (ed.), *Pedagogika. Podstawy nauki o wychowaniu*, vol. 1, Gdańsk 2006, p. 60.

¹⁶ It seems reasonable to learn more about the spirituality, ideology, Hussite and Calvinist doctrine who the Czech Brethren took some rules from, e.g. rejection of celibacy and individual confession.

UNSH in Siedlce, the president of the Scientific Council of SCRB for her real help and support, Prof. Anna Kožuh (the Frycz Modrzewski Cracow University) and Prof. Boris Kožuh of the University of Primorska, Slovenia, who co-operated systematically, and Prof. Svetlana Shchudlo of the University of Drohobych, Ukraine. Special thanks to Prof. Sławomir Sztobryn, who has been co-operating systematically since Volume two of the Bulletins. At the same time, he is the author of introductory texts in each volume and the reviewer as well (his texts are reviewed by Prof. Anna Kožuh). His meaningful remarks help me, the editor, as well as the authors to construct the final shape of the texts and the successive volumes.

The texts by foreign European authors in Volume four of the Bulletins are mainly written in the authors' original languages or/and in English. My idea was to highlight the European countries through their language (Czech, Slovak, Slovenian, Croatian, Serb, Ukrainian and German), which the authors use to speak about this great and unique Pedagogue. The texts prove that Comenius was a widely-known character there, as were his writings. Therefore, we can speak of comeniology in individual countries. I treat the authors who took part in the international discussion of John Amos Comenius in *Siedlce Comeniological Research Bulletins*, Pedagogy series like representatives of comeniology in those countries. They are: pedagogues: didacticians (including a psychodidactician), methodologists (of primary, artistic, and higher education), historians of education, philosophical and family pedagogues; a historical-methodological pedagogue and a culture expert, methodologists of social sciences and statisticians); philosophers (a philosopher of education and anthropology), linguists, historians (a historian of philosophy, sociology and pedagogy, a historian of education and 17th-century schools); a pedeutologist; a theologian (retired clergyman and pedagogue). All the authors are comeniologists at the same time. The branches of knowledge and lines of study they represent prove the variety of their perceptions of Comenius.

Amongst the foreign authors of the Bulletins there are Professors: Lubomír Hampl, Jan Hábl, Karel Rýdl (Czech Republic); Vlasta Cabanová (Republic of Slovakia); Majda Cencić (Slovenia); Maria Kultaieva; Inna Osadchenko, Svetlana Ganaba and Natalia Bakhmat (Ukraine); Jelena Maksimović and Jelena Osmanović (Serbia); Muhamed Škrgić (Bosnia and Herzegovina); Doctors of Philosophy: Manfred Richter and Bernhard Josef Stalla (Germany).

You can find here perceptions of Comenius in a general depiction, presented on the background of his writings in a particular range – chosen by the authors – and perceptions concerning selected Comenius' concepts, as well as those showing Comenius and his works confronted with modern Thinkers, who were/are prominent figures in a given country, showing also their ideas and works.

Prof. Vlasta Cabanova of the University of Žilina, Slovakia, showed a Slovak perception of Comenius, concerning social renewal through education, basing on the Pedagogue's pedagogical works. She provides an overview of his achievements and presents them in a chronological order on the background of biographical facts referred to social and political events. She defines Comenius' views re-

ferring to the role of education in bringing up the society, as well as describes the introduction of pansophic ideas into the educational practice, basing on the school in Blatny Potok (1650).

Prof. Jan Hábl of the University of Hradec Králové and Ústí nad Labem and a research scientist at Comenius Institute in Prague (Czech Republic) presented a treatise on anthropological foundations of Comenius' philosophy of education. It analyzes the early and following stages of life, work and writings of the "teacher of nations". Referring to them, he shows the dynamic character of his anthropological ideas. Prof. Lubomír Hampl from the University of Bielsko-Biała presented a contemporary perception of Comenius in the Czech Republic based on the example of his famous maxim about the nation and a vision of a better future. He emphasizes that Comenius has become a prophet for the Czech, because his hopes of freedom have come true, as has the presence in the European community. The author's second text is a special present for the Polish reader, as John Amos Comenius' finspogsky manuscript from De Geera Library is not known in Poland yet. The author announces translating this manuscript into Polish, as he is a linguist and a translator. Prof. Karel Rýdl of the University of Pardubice, the Czech Republic, in his text analyzes the problem of humanism in Comenius' pedagogy in reference to evolutionary changes (which he supports) in educational area. As a historian of education, he suggests considering historical sources and current needs in them.

Prof. Majda Cencić of the University of Primorska, Slovenia, presented a contemporary Slovenian perception of Comenius, which had been shaped on the foundation of foreign knowledge. The author emphasizes that at present Comenius' pedagogy is meaningful for modern pedagogical, psychological and praxeological research in Slovenia. Prof. Inna Osadchenko of the University of Uman, the manager of the J.A. Comenius Polish-Ukrainian Research Laboratory of Psychodidactics at the University of Uman, Ukraine, presented a perception of Comenius' psychodidactical concepts in a temporal perspective based on "Great Didactics", proving Comenius' priority in this area. Inna Osadchenko co-operates with the Comeniological Studio at the State School of Higher Vocational Education in Leszno. Prof. Muhamed Škrgić, a retired teacher of the University of Bihać, Bosnia and Herzegovina, in his text presents Comenius' biodoxography, analyzing his concept of motivation for learning, which does not appear in the Polish research papers by the authors of *Siedlce Comeniological Research Bulletins*.

Manfred Richter, PhD, a pedagogue and retired clergyman, continuously present in our comeniological activities, submitted an essay about adult education, referring to Comenius' concept of life-long education, stating *Pampaedia* as a founding document of adult education. He dedicated it to the memory of Werner Korthaase, an honourable president of German Comeniological Association, who had inspired us for comeniological research. Bernhard Josef Stalla, PhD in his essay attempts to analyze many areas of modern pedagogy and refers them to Comenius' pedagogy, extracting pansophic concept of man and his world from it. He touches upon such phenomena/processes as: universal education, permanent

education, ideas of school reform and inclusive pedagogy (a new branch of research).

Prof. Maria Kultaieva of the University of Kharkiv, Ukraine, presents a Ukrainian perception of Comenius based on G. Skoworoda's philosophy, looking for correspondence in both philosophies, and first of all in the idea of connection between freedom and education. Prof. Svetlana Ganaba and Prof. Natalia Bakhmat of Kamianets-Podilskyi University presents a Ukrainian perception of Comenius in connection with Sofia Rusova's perception, who lived and wrote during the period of New Upbringing. The authors analyze the historical and contemporary context of the rule of accordance of education with the nature. Prof. Jelena Maksimović and Jelena Osmanović, PhD, of the University of Niš, Serbia, presented a perception of Comenius concerning the rule of integration of the theory and practice of its creator. They show the Pedagogue as a prominent scholar, the author of *Didactica Magna*, who significantly contributed to the development of Serbian pedagogy and methodology.

As the editor of *Siedlce Comeniological Research Bulletins*, Pedagogy series I would like to express my thanks to all the authors, those who have been with me/ us since the beginning and those who have only appeared once. I am very sorry for those few authors who failed to write the intended texts. Special thanks to the European authors who submitted their texts here. Thank you for your great discipline and awesome co-operation. I hope co-operation with all the authors will continue: those from the University of Natural Sciences and Humanities in Siedlce, from Poland and from Europe.

Special thanks to the reviewers of the volumes: Prof. Anna Kožuh and Prof. Sławomir Sztobryn. Your rigorous and demanding but meaningful reviews gave us a lot of anxiety and emotion, but eventually everything resulted in our common success.

Thank you, Prof. Stanisław Jaczyński, PhD, Dean of the Faculty of Humanities of the University of Natural Sciences and Humanities in Siedlce, and Prof. Leszek Pytka, the Head of the Education Institute, for financial support of my scientific initiatives, as well as Prof. Sławomir Sobczak, Associate Dean for Science, who contributed as well.

A new age of *Studia Comeniana Sedlcensia* seems to be coming in Siedlce comeniology, and at the same time new quality of comeniological activity and international co-operation is opening. Maybe one day the Lexicon of John Amos Comenius designed a few years ago will emerge from its germ: *Siedlce Comeniological Research Bulletins*, Pedagogy Series.

My journey of the labyrinths of knowledge of John Amos Comenius is endless as I keep discovering the great richness of ideas in his writings.

Bibliography

- Bieńkowski Tadeusz, *Jan Amos Komeński o nauczaniu i wychowaniu*, Pułtusk 2000.
- Borkowski Andrzej, *Poznawcze i dydaktyczne funkcje symboli w dziełach Jana Amosa Komeńskiego*, [in:] B. Sitarska, R. Mnich (eds), *Jan Amos Komeński a Europa XVII wieku*, Studia Comeniana Sedlcensia, Vol. IV, Siedlce 2012.
- Comenii Johannis Amos, *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*, Prague 1996, Vol. II.
- Comenius Johann Amos, *Unum necessarium. Das Einzig Notwendige*, Haarlem 1998.
- Fattori Marta, *Comenio. Opere*, Torino 1974.
- Fijałkowski Adam, *Tradycja i nowatorstwo w Orbis sensualium pictus Jana Amosa Komeńskiego*, Warszawa 2012.
- Florczykiewicz Janina, *Drogi prowadzące do wiedzy o człowieku i otaczającym go świecie w twórczości Jana Amosa Komeńskiego*, [in:] B. Sitarska (ed.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *Jan Amos Komeński – współczesne interpretacje i reinterpretacje jego twórczości*, Vol. III, Siedlce 2016.
- Grzegorzycz Barbara, *Nauczyciel Jana Amosa Komeńskiego*, [in:] B. Sitarska (ed.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *O Janie Amosie Komeńskim i jego poglądach na edukację*, Vol. I, Siedlce 2014.
- Helsztyński Stanisław, *Uczeń Amosa*, Warszawa 1976.
- Jarczykowa Mariola, *Jan Amos Komeński jako przewodnik życia młodzieży*, [in:] B. Sitarska (ed.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *O Janie Amosie Komeńskim i jego poglądach na edukację*, Vol. I, Siedlce 2014.
- Komeński Jan Amos, *Wielka dydaktyka*, wstęp i komentarz B. Suchodolski, Wrocław 1956.
- Komeński Jan Amos, *Jedyne konieczne/Unum necessarium*, Wrocław 1996.
- Komeński Jan Amos, *Pampaedia*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973.
- Komeński Jan Amos, *Pisma wybrane*, 1st edition, edited by B. Suchodolski, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964.
- Komeński Jan Amos, *Szkoła zabawą, czyli żywa encyklopedia, to jest sceniczna praktyka bramy języków*, [in:] *Pisma wybrane*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964.
- Komeński Jan Amos, *Świat w obrazach rzeczy dostępnych zmysłom*, introduction and translation by A. Fijałkowski, Warszawa 2015.
- Komeński Jan Amos, *Wielka dydaktyka*, introduction and comment by B. Suchodolski, Wrocław 1956.
- Konior Alojzy, *Miłość o Komeńskim*, „Przyjaciel Ludu”, Vol. I-II, Leszno 2015.
- Korthaase Werner, *Wiele ze swoich najważniejszych dzieł napisał Komeński w Polsce*, [in:] B. Sitarska, R. Mnich (eds), *Jan Amos Komeński a kultura epoki baroku*, Studia Comeniana Sedlcensia, Vol. I, Siedlce 2007.
- Kupisiewicz Czesław, *Szkice z dziejów dydaktyki*, Kraków 2010.
- Kvačala J., *Johann Amos Comenius*, Berlin-Leipzig-Wien 1892.

- Lischewski Andreas, *Schulort und Schulraum vor den Herausforderungen des sozialen Wandels. Die comenianischen Erwägungen zum »locus scholae« im Horizont frühneuzeitlicher Entwicklungen*, „*Studia Comeniana Et Historica*”, 37 (2017).
- Matuszewski Adam, *Korespondencja Cypriana Kinnera z Janem Amosem Komeńskim*, [in:] *Jan Amos Komeński i jego korespondencja z Cyprianem Kinnerem z Elbląga 1642-1648/Jan Amos Comenius and Correspondence with Cyprian Kinner from Elbing 1642-1648*, transcription and English and Polish translation with an introduction, endnotes and bibliography by W.J. Hitchens, A. Konior, A. Matuszewski, J.T. Young, Sheffield-Warszawa-Leszno 2017.
- Mnich Roman, *Antropologia Jana Amosa Komeńskiego*, [in:] B. Sitarska, R. Mnich (eds), *Jan Amos Komeński w kontekście kultury i historii europejskiej XVII wieku*, *Studia Comeniana Sedlcensia*, Vol. III, Siedlce 2010.
- Muszyński Heliodor, *Komeńskiego koncepcja szkoły*, [in:] B. Sitarska (ed.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *O Janie Amosie Komeńskim i jego poglądach na edukację*, Vol. I, Siedlce 2014.
- Muszyński Heliodor, *Metodologiczne podstawy twórczości Jana Amosa Komeńskiego*, [in:] B. Sitarska (ed.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *O Janie Amosie Komeńskim i jego poglądach na edukację*, Vol. I, Siedlce 2014.
- Muszyński Heliodor, *Myśl Komeńskiego w świetle współczesnej pedagogiki*, [in:] A. Konior (ed.), *Jan Amos Komeński i bracia czeszy w 380. rocznicę przybycia do Leszna (1628-2008)*, Leszno 2009.
- Ploch Leszek, *Edukacja do działań twórczych osób z niepełnosprawnościami w poglądach Jana Amosa Komeńskiego*, [in:] B. Sitarska (ed.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *Jan Amos Komeński – jego pedagogika i filozofia*, Vol. II, Siedlce 2015.
- Pogoda-Kołodziejak Adriana, *Studia Jana Amosa Komeńskiego w Niemczech*, [in:] B. Sitarska (ed.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *Jan Amos Komeński – jego pedagogika i filozofia*, Vol. II, Siedlce 2015.
- Richter Manfred, *Jan Amos Komeński. Zarys życia i działalności*, *Colloquia Litteraria Sedlcensia*, Vol. XIX, Siedlce 2016.
- Schaller K., *Pädagogik des Johaann Amos Comenius und die Anfänge der pädagogischen Realismus im 17. Jahrhundert*, Heidelberg 1962.
- Sitarska Barbara, *Dlaczego Jan Amos Komeński wciąż żyje wśród nas?*, [in:] B. Sitarska, R. Mnich (eds), *Jan Amos Komeński w kontekście kultury i historii europejskiej XVII wieku/Jan Amos Komenský im Kontext der Europäischen Kultur und Geschichte des 17. Jahrhunderts*, *Studia Comeniana Sedlcensia*, Vol. III, Siedlce 2010.
- Sitarska Barbara, *Zasada poglądowości w edukacji bez granic – dawniej i dziś*, [in:] P. Bury, D. Czajkowska-Ziobrowska (eds), *Edukacja bez granic – mimo barier. Przestrzeń tworzenia*, seria: Edukacja XXI wieku, Poznań 2008.

- Sitarska Barbara, *Humanizm Jana Amosa Komeńskiego*, [in:] B. Sitarska (ed.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *O Janie Amosie Komeńskim i jego poglądach na edukację*, Vol. I, Siedlce 2014.
- Sitarska Barbara, *Jan Amos Komeński prekursorem idei edukacji całościowej*, [in:] B. Sitarska, R. Mnich (eds), *Jan Amos Komeński a kultura epoki baroku/Johan Amos Comenius und die Kultur des Barock*, *Studia Comeniana Sedlcensia*, Vol. I, Siedlce 2007.
- Sitarska Barbara, *Wychowanie i samowychowanie w myśli filozoficznej Jana Amosa Komeńskiego*, [in:] B. Sitarska (ed.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *O Janie Amosie Komeńskim i jego poglądach na edukację*, Vol. I, Siedlce 2014.
- Sitarska Barbara, *Johan Amos Comenius als Vorkämpfer der Idee der lebenslangen Bildung*, [in:] B. Sitarska, R. Mnich, M. Richter (eds), *Werner Korthaase – badacz Jana Amosa Komeńskiego*, *Studia Comeniana Sedlcensia*, Vol. II, Siedlce 2009.
- Sroczyński Wojciech, *Jan Amos Komeński – teolog, filozof, pedagog, polityk*, [in:] B. Sitarska (ed.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *Jan Amos Komeński – współczesne interpretacje i reinterpretacje jego twórczości*, Vol. III, Siedlce 2016.
- Stötzner P., *Ratichianische Schriften*, [w:] *Geschichte der Erziehung*, Berlin 1958.
- Suchodolski Bogdan, *Komeński*, Warszawa 1979.
- Suchodolski Bogdan, *Wstęp i komentarz*, [in:] Jan Amos Komeński, *Pampaedia*, Wrocław 1979.
- Szkoła macierzyńska czyli Program rozumnego wychowania dzieci w pierwszych sześciu latach Jana Amosa Komenskigo w przekładzie Karola Banszela*, Jan Amos Komeński State School of Higher Vocational Education in Leszno, Leszno 2017.
- Sztobryn Sławomir, *Historia wychowania*, [in:] B. Śliwerski (ed.) *Pedagogika. Podstawy nauk o wychowaniu*, Vol. I, Gdańsk 2006.
- Sztobryn Sławomir, *Jan Amos Komeński (1592-1670) jako przedstawiciel nowożytnej filozofii wychowania*, [in:] B. Sitarska (ed.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *Jan Amos Komeński – jego pedagogika i filozofia*, Vol. II, Siedlce 2015.
- Sztobryn Sławomir, *Wprowadzenie do pansoficznych podstaw pedagogiki Jana Amosa Komeńskiego*, [in:] B. Sitarska (ed.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *Jan Amos Komeński – współczesne interpretacje i reinterpretacje jego twórczości*, Vol. III, Siedlce, 2016.
- Szymańska Kamila, *Kontakty zagraniczne Jana Amosa Komeńskiego (zarys problematyki)*, [in:] B. Sitarska (ed.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *Jan Amos Komeński – jego pedagogika i filozofia*, Vol. II, Siedlce 2015.
- Tyłuś Urszula, *Egalitaryzm w poglądach Jana Amosa Komeńskiego*, [in:] B. Sitarska (ed.), *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*, seria Pedagogika, *O Janie Amosie Komeńskim i jego poglądach na edukację*, Vol. I, Siedlce 2014.
- Vasoli Cesare, *Encyklopedyzm w XVII wieku*, Warszawa 1966.
- www.comenius.uph.edu.pl